

Ostlänken

Händelser vid våtmark

Ett modernt torp, en förhistorisk blästplats
och avgränsning av en stenåldersboplats

L1983:301, L2025:1409 och L2019:3723

Vik 1:2

Stigtomta socken

Nyköping kommun

Södermanland

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Sverige med
Södermanlands län markerat i rött.*

© 2025 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2025:15
Lst dnr 431-5114-2023

Författare	Annica Ramström
Kvalitetsgranskning	Sabina Larsson
Grafisk form	Sabina Larsson
Omslagsfoto	Blästugnarna som kom att ingå i L2025:1409. Röd prick: geometrisk karta över Rällinge från år 1744 (LMS C49-58:1).
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

Händelser vid våtmark

Ett modernt torp, en förhistorisk blästplats och
avgränsning av en stenåldersboplats

L1983:301, L2025:1409 och L2019:3723

Vik 1:2

Stigtomta socken

Nyköping kommun

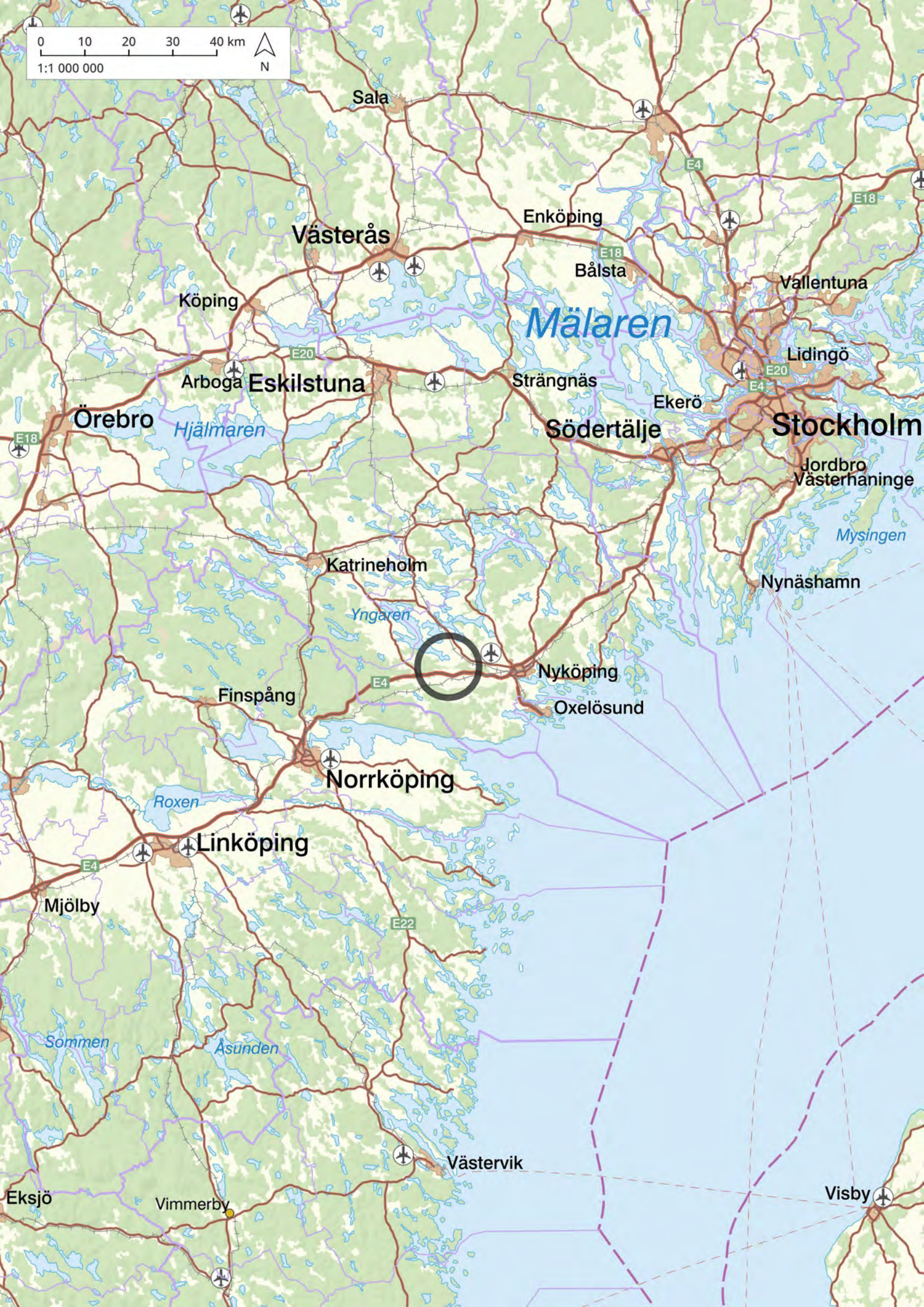
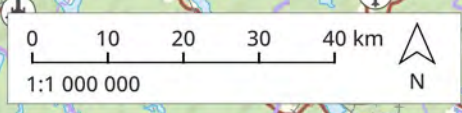
Södermanland

Annica Ramström

Lst dnr 431-5114-2023

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	8
Utgångspunkter, syfte och frågeställningar	8
Målgrupper.....	9
Metod och genomförande	10
Analyser	11
Fynd	11
Bakgrund och kulturmiljö.....	12
Tidigare arkeologiska undersökningar i närområdet	21
Resultat.....	22
Avgrensning av stenåldersboplatsen L2019:3723.....	22
Blästplatsen L2025:1409, fornlämning.....	22
Lägenhetsbebyggelsen L1983:301, övrig kulturhistorisk lämning	29
Tolkning.....	34
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	37
Referenser	38
Tekniska och administrativa uppgifter	40
Bilagor	41
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	<i>41</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	<i>43</i>
<i>Bilaga 3. Grävenheter</i>	<i>45</i>
<i>Bilaga 4. Fyndlista</i>	<i>46</i>
<i>Bilaga 5. ¹⁴C-datering</i>	<i>47</i>
<i>Bilaga 6. Arkeobotanisk analys.....</i>	<i>50</i>
<i>Bilaga 7. Vedartsanalys</i>	<i>52</i>

SAMMANFATTNING

Under hösten 2024, i övergången mellan september och oktober, genomförde Arkeologgruppen AB arkeologiska förundersökningar inom fastigheten Vik 1:2 i Nyköpings kommun inför anläggandet av en ny järnväg, Ostlänken, mellan Järna i Stockholms län och Linköping i Östergötlands län. Markanspråket för järnvägen inom Vik 1:2 kom att beröra fornlämningarna L1983:301 (lägenhetsbebyggelse) och L2025:1409 (blästplats) samt fornlämningsområdet till L2019:3723 (stenåldersboplats). För stenåldersboplatsen gällde en förundersökning i avgränsande syfte då själva boplatsen låg utanför markanspråket för järnvägen.

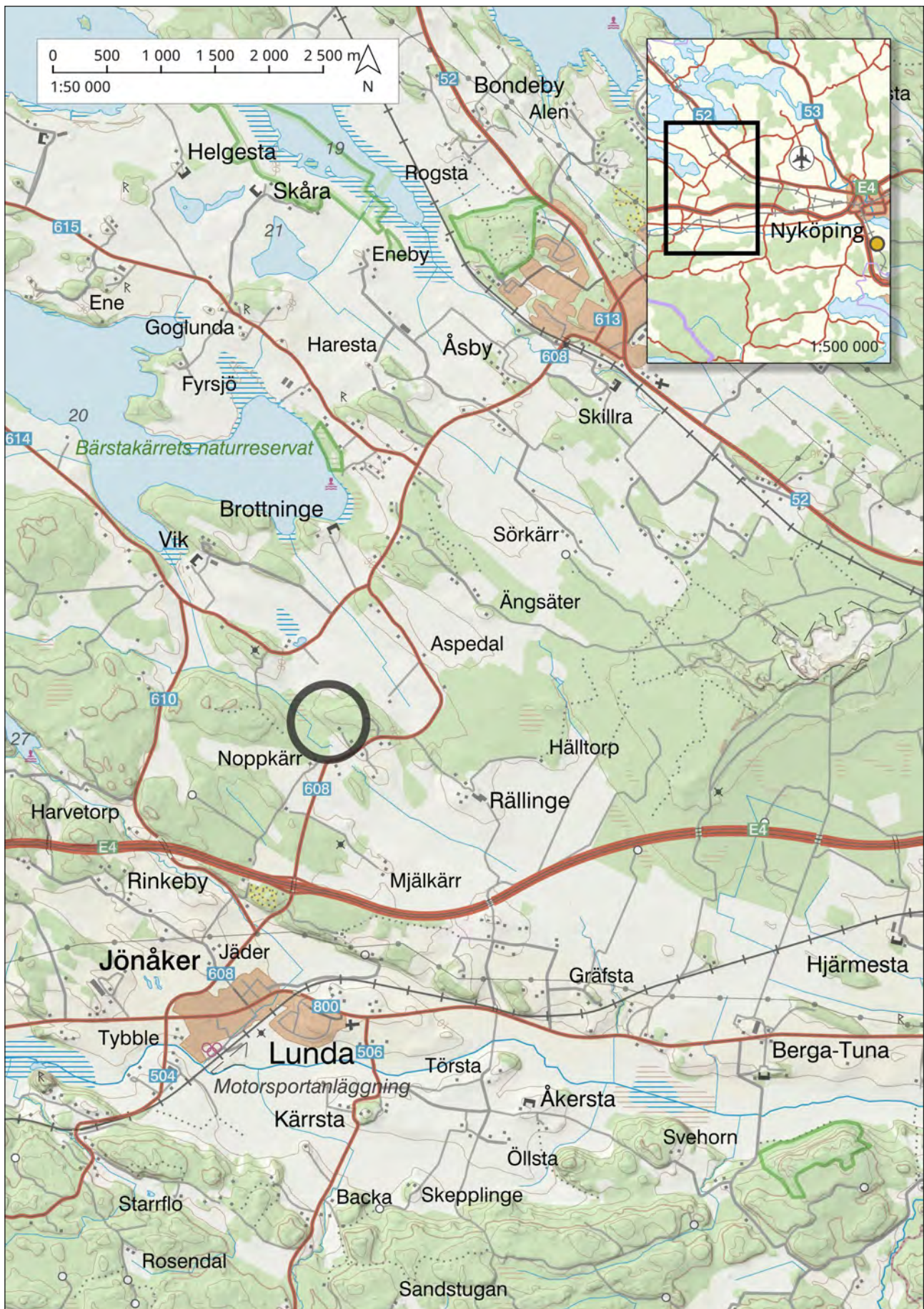
Den aktuella ytan för förundersökningarna uppgick till cirka 3 500 kvadratmeter medan själva undersökningen kom att beröra cirka 2 300 av dessa. Förundersökningsområdet var beläget i en gles tallskog med berg i dagen på de högre partierna. Höjderna i området uppgick till cirka 35–40 meter över havet.

Stenåldersboplatsen L2019:3723 är cirka 90 × 30 meter och ligger på en naturlig terrassering cirka 35 meter över havet i en gles tallskog. För att avgränsa fornlämningsområdet till L2019:3723 inom markanspråket för Ostlänken drogs tre schakt som var mellan 7–12 meter långa och 0,15 meter djupa. Inga anläggningar eller fynd gjordes i schakten och boplatsen sträcker sig inte i markanspråket.

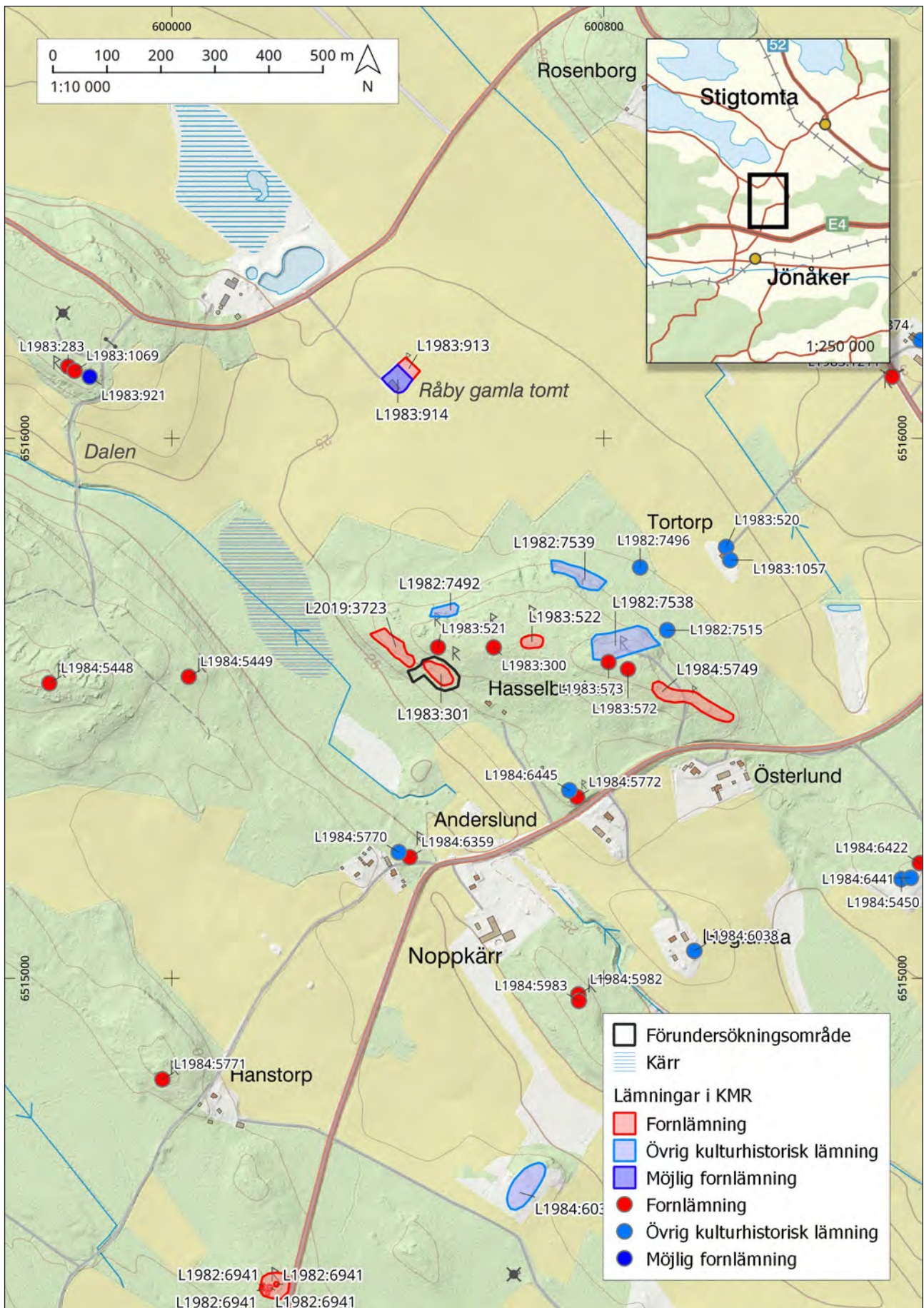
I den nordvästra delen av förundersökningsområdet hittades två blästugnar och två stolphål. Ugnen A143 var rund, 1,7 meter i diameter med en fyllning av mörkgrå grusig silt. Ugnen är ej undersökt men ¹⁴C-daterad till 748–402 f.Kr. Norr om A143 fanns två stolphål. Stolphålen är endast framtagna i plan och ej undersökta. Ytterligare en blästugn, A130 hittades cirka 1,6 meter sydost om den tidigare ugnen. Den var något oval, 1,9 × 1,7 meter med en fyllning av gråaktig silt innanför en cirkel av 0,2–0,3 meter stora stenar. I anläggningens sydvästra del fanns ett markfast block, 0,75 × 0,6 meter stort. Lämningen togs fram i plan men undersöktes ej. Ytterligare lämningar i form av två kokgropar och en härd hittades inom hustomten till lägenhetsbebyggelsen L1983:301. Den av kokgroparna som undersöktes fick en samstämmig datering med blästugnen A143. Platsen är avgränsad och lämningen utgör fornlämning enligt kulturmiljölagen.

Lägenhetsbebyggelsen L1983:301 bestod av en syllstensgrund som var 8 × 4 meter stor. Huset har varit indelat i två rum med ett spisröse längs den norra långväggen som försett båda rummen med värme. Runt hustomten har en inhägnande gärdesgård löpt. Inga övriga byggnader fanns inom hustomten. Nordost om huset fanns en jordkällare. Fyndmaterialet, det historiska kartmaterialet och kyrkoarkivalier visar att bebyggelsen kan dateras från sent 1800-tal till första halvan av 1900-talet. Lämningen utgör därmed inte fornlämning enligt Kulturmiljölagen.

Figur 1, föregående sida. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat med svart cirkel. Skala 1:100 000.

Figur 2. Karta över området med platsen för förundersökningsområdet markerat med en svart cirkel. Skala 1:50 000.

Figur 3. Karta över området med registrerade lämningar i Kulturmiljöregistret samt platsen för förundersökningen markerad i svart. Skala 1:50 000.

INLEDNING

Under hösten 2024, i övergången mellan september och oktober, genomförde Arkeologgruppen AB arkeologiska förundersökningar inom fastigheten Vik 1:2 i Nyköpings kommun inför anläggandet av en ny järnväg, Ostlänken, mellan Järna i Stockholms län och Linköping i Östergötlands län. Markanspråket för järnvägen inom Vik 1:2 kom att beröra fornlämningarna L1983:301 (lägenhetsbebyggelse) och L2025:1409 (blästplats) samt fornlämningsområdet till L2019:3723 (stenåldersboplats).

Det aktuella undersökningsområdet är beläget i Stigtomta socken, cirka 1,5 mil väster om Nyköping och 2,5 kilometer norr om Jönåker, inom ägora till det sedan medeltiden kända godset Vik. Den aktuella ytan för förundersökningarna uppgick till cirka 3 500 kvadratmeter och var beläget i en gles tallskog med berg i dagen på de högre partierna. Höjderna i området uppgick till cirka 35–40 meter över havet. De arkeologiska lämningarna återfanns på naturliga avsatser eller terrasser i en brant sydsluttning, ned mot en granplantering, och har delvis stenröjts för att kunna nyttjas.

I det ursprungliga uppdraget från Länsstyrelsen ingick att göra en arkeologisk förundersökning av lägenhetsbebyggelsen L1983:301 och en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte av stenåldersboplatsen L2019:3723 inom markanspråket för järnvägen. Det stod ganska snabbt klart att lägenhetsbebyggelsen L1983:301 inte utgjorde någon fornlämning då den inte uppfyllde ålderskriteriet för fornlämning i Kulturmiljölagen (KML), det vill säga den är inte äldre än år 1850. Utöver de båda sedan tidigare kända lämningarna påträffades, vid förundersökningen av lägenhetsbebyggelsen, en förhistorisk blästplats (L2025:1409).

För att underlätta läsandet av rapporten kommer de inledande kapitlen vara gemensamma för de tre lämningar. I kapitlet *Kulturhistorisk bakgrund* kommer det finnas en viss överrepresentation i texten och bildmaterialet för lägenhetsbebyggelsen L1983:301, detta för att visa hur platsen för byggnationen i det historiska kartmaterialet. I kapitlet *Resultat* kommer varje lämningsresultat att redovisas för sig i egna underkapitel. Tolkningskapitlet kommer återigen att vara gemensamt då vissa lämningar går in i varandra och därmed påverkar varandra.

Utgångspunkter, syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning samt att generera ett underlag för att bedöma behovet och omfattningen av eventuella kommande arkeologiska undersökningar.

Förundersökningen skulle fastställa och dokumentera fornlämningarnas utbredning inom markanspråket, karaktär, datering och komplexitet samt tillvarata fornfynd.

Figur 4. Översiktsbild över förundersökningsområdet från väster. Här syns den förhållandevis kraftiga sluttningen med en av de naturliga terrasserna.

Förundersökningen skulle vidare resultera i ett underlag som gör det möjligt att utläsa fornlämningarnas potential och därmed lyfta fram prioriterade frågeställningar vid en eventuell arkeologisk undersökning.

Resultaten från förundersökningen ska kunna användas av undersökare för att bedöma och beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning. Resultaten ska även kunna användas i Trafikverkets planering.

Målgrupper

Målgrupper för förundersökningen är främst Länsstyrelsen och Trafikverket. Resultaten kan även komma att användas av undersökare när en undersökningsplan för en arkeologisk undersökning ska upprättas.

Metod och genomförande

För de två platserna har differentierade metoder använts, däremot har dokumentationsmetoderna för de två platserna varit likartad och redovisas därför tillsammans.

Inför fältarbetet för lägenhetsbebyggelsen L1983:301 gjordes översiktliga kart- och arkivstudier för att sedan göras mer djuplodande i samband med rapportskrivningen. De arkiv som använts för studier och analyser av det historiska kartmaterial är Lantmäteriets digitala arkiv på nätet och då framför allt Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens arkiv och Lantmäteriets arkiv. Kartorna har sedan samkörts mot husförhørs- och mantalslängder på Riksarkivet i syfte att se som kartor och längder innehåller samma bebyggelseenheter inom lägenheten vid samma tidpunkt.

Förundersökningen inleddes med att ovan mark synliga konstruktioner mättes in med RTK-GPS. Därefter drönarfotograferades ytan före avbaning och metalldetekterades med en detektor av märket Minelab Explorer.

För att avgränsa stenåldersboplatsen L2019:3723 användes sökschaktning med maskin. Inom varje schakt gjordes flera provsällningar av materialet under torven, vilket i det här fallet var den sterila undergrunden då markhorisont saknades. Detta för att identifiera eventuell förhistorisk keramik, stenredskap eller slagen kvarts. Sållet hade en nätstorlek på 0,5 centimeter. Närheten till lägenhetsbebyggelsen L1983:301 föranledde även att schakten metalldetekterades dels före avbaning, dels efter avtorvning. Samtliga schakt grävdes ned till steril undergrund och lades igen efter avslutad undersökning.

Inom lägenhetsbebyggelsens drogs enskilda schakt i kombination med att större ytor avbanades. De ytor som valdes för sökschaktning var de stenfria ytorna på terrasserna, såväl som inom hustomten. De större ytorna togs upp kring syllstensgrunden, samt i och omkring stenansamlingar och stenrader med oklar funktion. Schakt och ytor utan arkeologisk indikation grävdes ner till steril botten.

Samtliga konstruktioner och anläggningar rensades med handverktyg. I de fall där det kunde konstateras att lämningarna inte utgjorde fornlämning grovrensades konstruktioner fram för inmätning och dokumentation. I det lager som framkom (A1800) grävdes nio grävenheter i form av rutor som var 0,5 × 0,5 meter stora för att avgöra lagrets tjocklek sammansättning och fyndinnehåll. Samtliga rutor grävdes ner till steril undergrund.

Utöver rutorna grävdes en av de förhistoriska anläggningarna till 100%, det rörde sig om en kokgrop (A1373). Samtliga schakt och ytor lades igen efter avslutad undersökning och de förhistoriska anläggningarna täcktes med markduk före igenläggning.

Samtliga schakt, anläggningar, konstruktioner, lager, tillvaratagna fynd och prover mättes in med RTK-GPS i koordinatsystemet SWEREF99TM och har där efter förts över i Intrasis 3 och bearbetats i QGIS. Samtliga anläggningar och konstruktioner har fotograferats med digitalkamera för optimal upplösning. Samtliga ytor där så varit möjligt har drönarfotograferats.

Den skriftliga dokumentationen har gjorts på blanketter särskilt framtagna för arbete vid historiska lämningar. Övergripande beskrivningar har gjorts för att klargöra de rumsliga sammanhangen på platsen.

Analys

Inför de arkeologiska arbetena fanns medel avsatta för ^{14}C -dateringar, vedartsanalys, makrofossilanalys, osteologisk analys samt kart- och arkivanalys. Av detta analyspaket kom kart- och arkivanalysen, två ^{14}C -analyser inklusive vedartsbestämning och en makrofossilanalys att genomföras. Kart- och arkivanalysen har gjorts av Annica Ramström, Arkeologgruppen AB. ^{14}C -datering med vidhängande vedartsanalys, där syftet med vedarten varit att få material med så låg egenålder som möjligt för datering, har gjorts på två förhistoriska anläggningar, en kokgrop och en blästugn. Dateringarna är samstämmiga och ligger i övergången mellan yngre bronsålder och äldre järnålder. vedartsanalysen är gjord av Ulf Strucke, Antraco HB och ^{14}C -dateringarna av Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Makrofossilprovet har analyserats av Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult AB.

Fynd

Fynd yngre än år 1850 har inte tillvaratagits utan återdeponerats på platsen. Det gäller fynd som hör till lägenhetsbebyggelsen L1983:301. Den slagna kvarts som hittades i det markberedningslager (A1800) som påförts platsen inför byggandet av lägenhetsbebyggelsen har heller inte tillvaratagits då lagret och fynden i det är sekundärt tillförda från annan plats.

Fyndmaterialet från blästplatsen L2025:1309, utgörs av slagg. Det har mätts in och kopplats till anläggning.

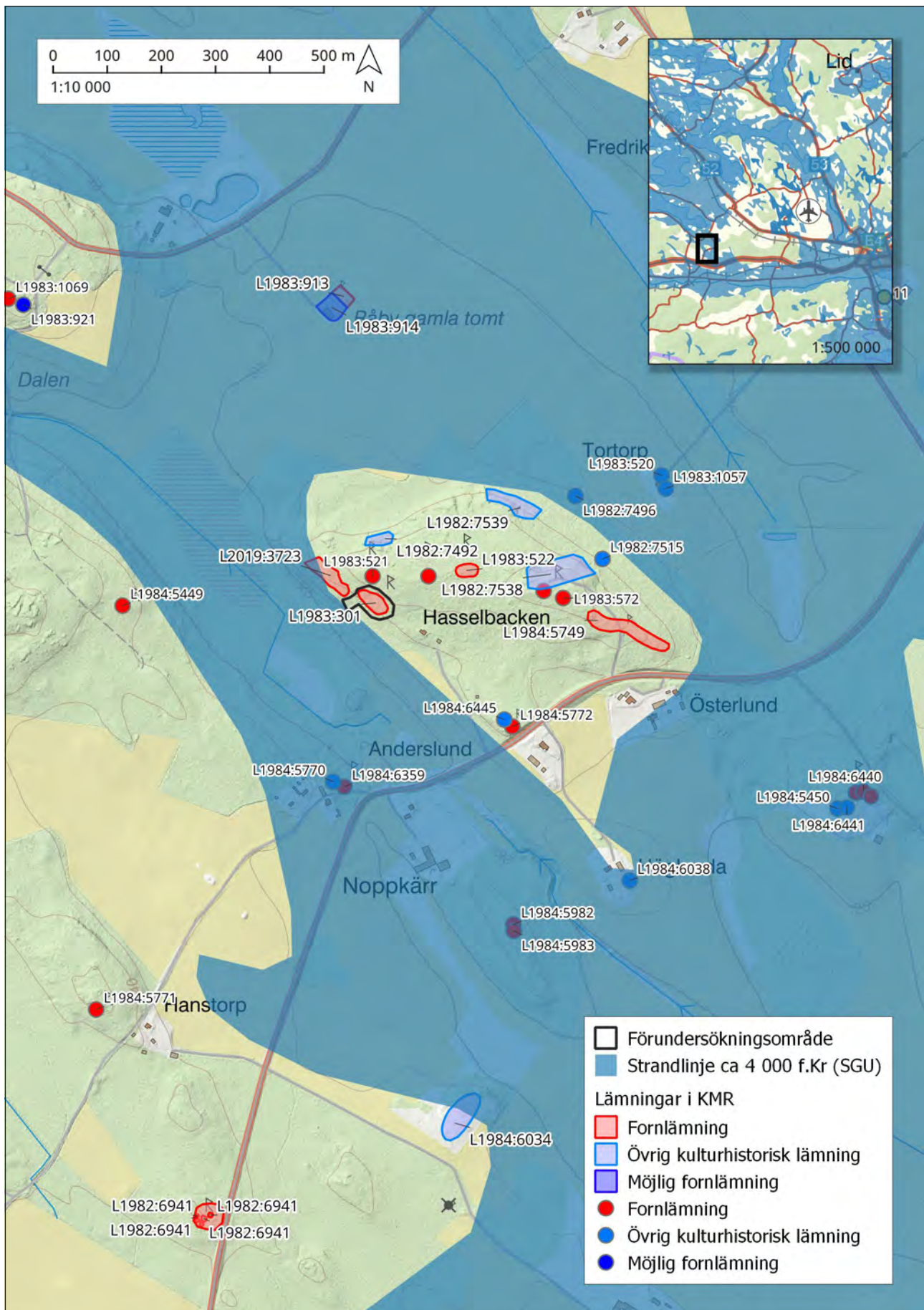
BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Någonstans omkring år 4 000 f.Kr var det möjligt att bo eller nyttja den yta där stenåldersboplatsen L2019:3723 är belägen, se figur 5. Den ligger på en mindre ö i ett sund som skyddas av större öar eller landområden i öster och väster, i ett läge som närmast kan beskrivas som på gränsen mellan inner- och ytter-skärgård. Jordarten består av sandig morän och isälvssediment, där boplatsen återfinns på den senare. Norr om boplatsen, och cirka fem meter högre, på omkring 40 meters höjd över havet, finns berg i dagen som ger boplatsen ett skyddat läge då den ligger något nedhasad i förhållande till berget. Mellan år 3 000–4 000 f.Kr drar sig vattnet tillbaka och landhöjningen gör att området nu blir ett inland, även om närheten till havet fortfarande finns omkring 700 meter norr om boplatsen, se figur 6. Det tillbakadragande vattnet lämnar en mindre sjö eller våtmark som är synlig än i dag som ett kärr, beläget direkt söder om stenåldersboplatsen.

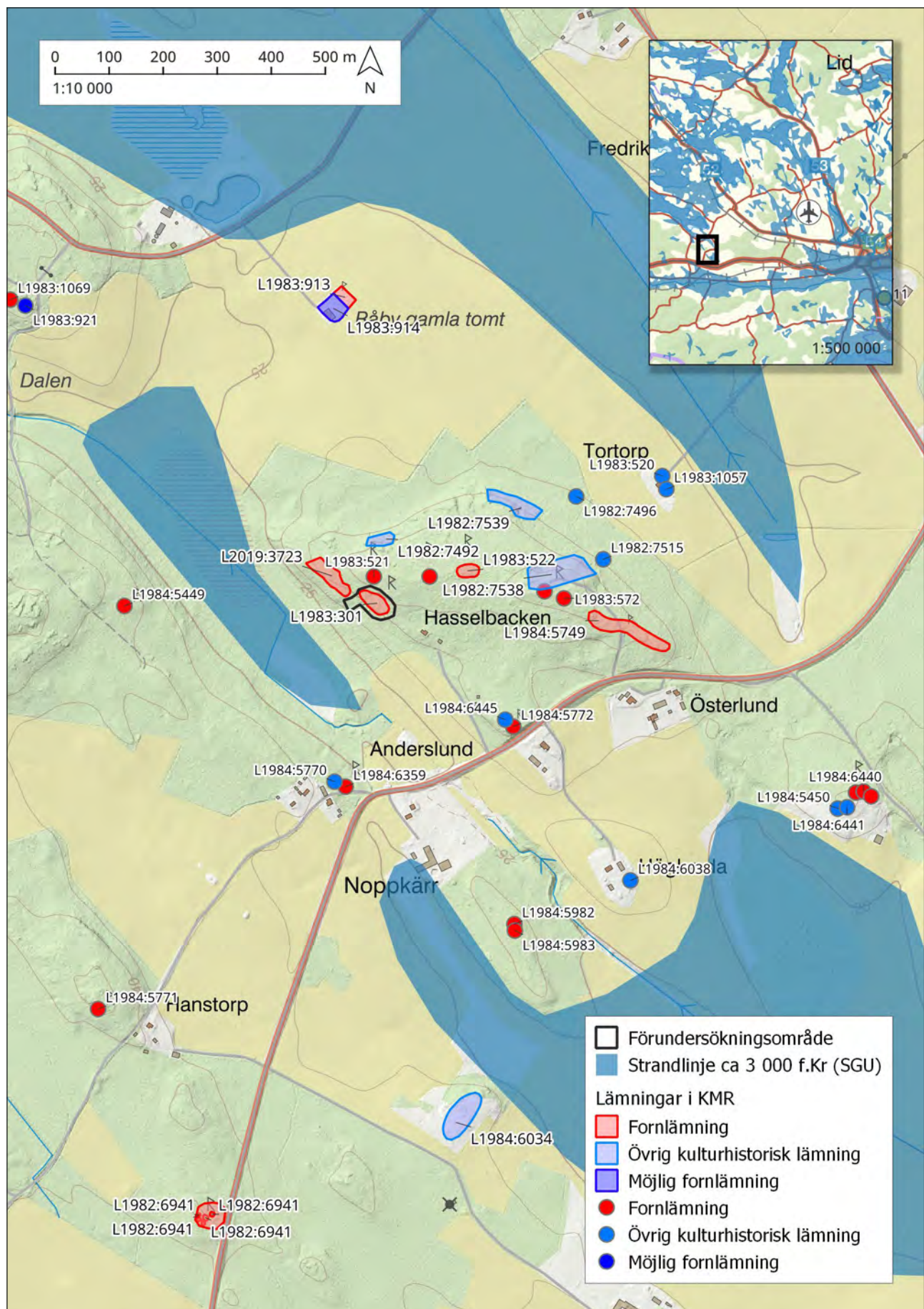
Det ovan nämnda kärret återfinns som lokal K1109 i den paleoekologiska rekognoscering som gjordes inför byggandet av Ostlänken med syftet att kartlägga lämpliga lokaler för paleoekologiska (pollenanalytiska) studier, samt strandförskjutningsstudier (Bergman, Plikk & Risberg 2021). "Torven är daterad till slutet av bronsåldern, och underlagras av 60 centimeter gyttja som når längre bak i tiden. Övre delen av torven (60 dm djup) är daterad till 75 e.Kr., vilket innebär att material i ytan har brutits ned när lokalen dikats. Troligtvis omfattar de övre torvlagren ytterligare århundraden fram i tiden, men fler dateringar krävs" (Bergman, Plikk & Risberg 2021:23).

Den äldre järnåldern, och möjligen de yngre delarna av bronsåldern, representeras av ensamliggande stensättningar samt gravfält, vilka ligger på de högre partierna i området, se figur 3. Cirka 40 meter norr om lägenhetsbebyggelsen L1983:301 finns en ensamliggande rektangulär, närmast kvadratisk stensättning, L1983:521 som är 8×7 meter stor och 0,35 meter hög, belägen på berg i dagen, på kanten av ett krön. Omkring 100 meter nordost om lägenhetsbebyggelsen finns ytterligare en ensamliggande stensättning, L1983:300, i krönläge. Den är rund, 5 meter i diameter och 0,2–0,3 meter hög. Det närmaste gravfältet, L1983:522, i förhållande till lägenhetsbebyggelsen ligger cirka 150 meter nordost om denna och består av sju fornlämningar. Dessa utgörs av sex runda och en rektangulär stensättning. De runda är 4–5 meter i diameter och 0,2–0,3 meter höga och den rektangulära är 6,5×5,5 meter stor och 0,4 meter hög.

På samma höjddparti som de ovan nämnda lämningarna men ytterligare 350–400 meter öster ut från lägenhetsbebyggelsen sett finns ytterligare två ensamliggande stensättningar, L1983:572 och L1983:573 och ett gravfält, L1984:5749, av något annorlunda karaktär men ändå inom samma tidsperiod, äldre järnålder med eventuella nedslag i yngre bronsålder. De ensamliggande stensättningarna är runda och ovala och närmast röseliknande. Den runda är

Figur 5. Strandlinjen vid förundersökningsområdet omkring år 4 000 f.Kr. Skala 1:10 000.

Figur 6. Strandlinjen vid förundersökningsområdet omkring år 3 000 f.Kr. Skala 1:10 000.

10,5 meter i diameter och 0,7 meter hög medan den ovala är 12 × 9 meter och 0,6 meter hög. Gravfältet består av 15 fornlämningar som utgörs av åtta runda stensättningar, fyra kvadratiska stensättningar, en domarring, en rest sten och en rektangulär stensättning.

Samtliga lämningar ovan är mer eller mindre påverkade av den täktverksamhet som pågått i området. Det rör sig om brytning av sten som är gjord i modern tid och som syns i de övriga kulturhistoriska lämningarna L1982:7492, L1982:7539 och L1982:7538. Berggrunden i området utgörs av granit (Sverige geologiska undersökningar, SGU).

Lägenhetsbebyggelsen L1983:301 ligger inom ägorna till den sedan medeltid kända enheten Vik. Enligt Ortnamnsregistret (ISOF) är Viks första belägg från år 1393 och benämns då som huvudgård, medan Det Medeltida Sverige (DMS) menar att det kan gå ner till år 1339 i det skriftliga källmaterialet (Janzon 2017:192). Både nordnordost och sydsydväst om gården finns högar (L1983:794 och L1984:8988), stensättningar (L1983:1137, L1984:8989 och L1983:795) och gravfält (L1983:1138 och L1983:574) som vittnar om att området kring Vik varit attraktivt under järnåldern samt att det finns en lång kontinuitet i området, se figur 7.

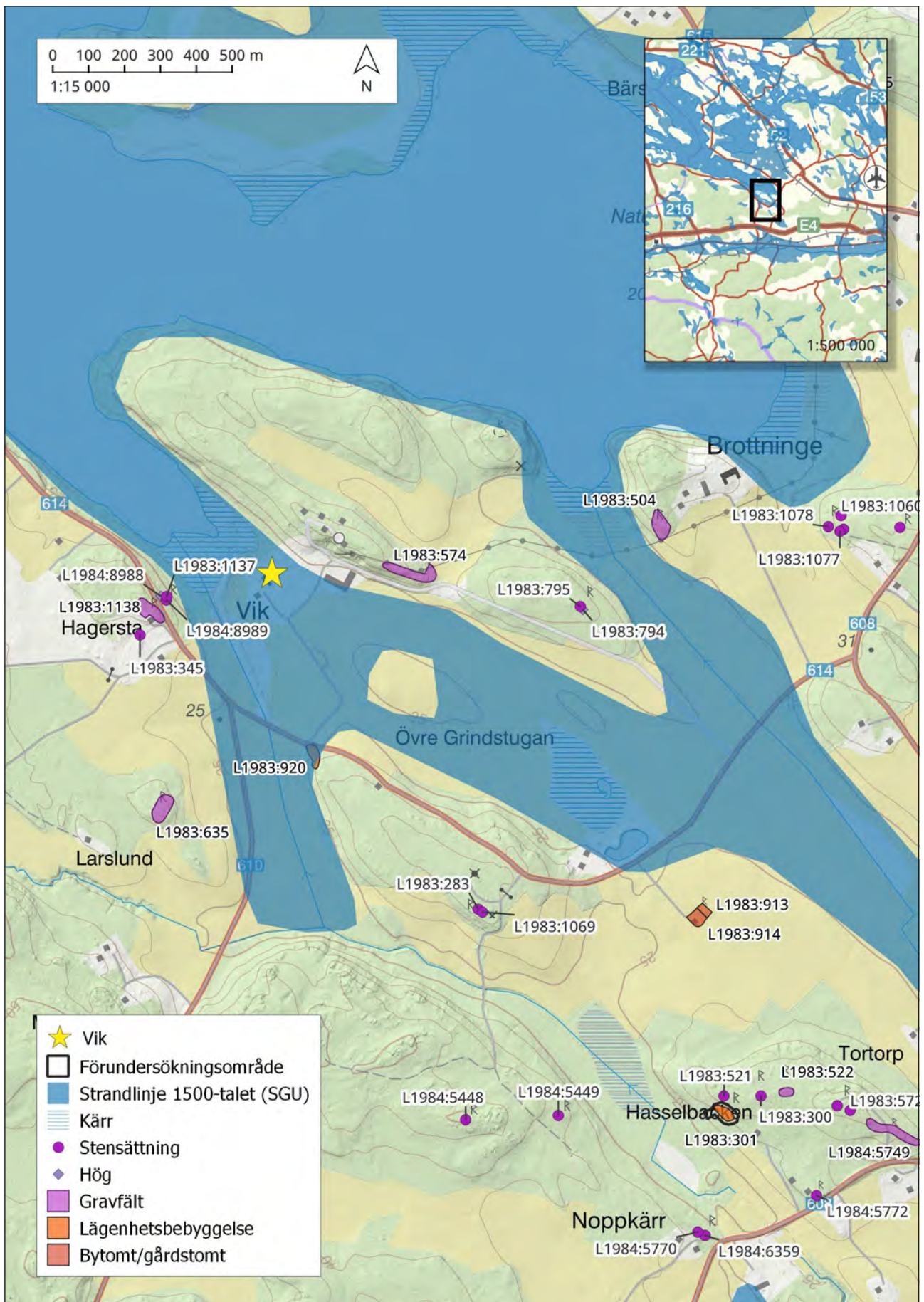
Strandlinjekartan från år 1500 e.Kr visar att läget för dagens Vik antingen har bebyggts senare i historisk tid, eller att det finns en mindre förhöjning här som inte är synlig i SGU:s strandlinjer vilket skulle ge en gård som ligger skyddad av omgärdande sjö eller våtmarker.

Huvudgården/säteriet Vik är sedan känt i det skriftliga materialet genom hela 1400- och 1500-talen och fram till idag (Janzon 2013:192–193). Nära förknippat med Vik, både i det historiska kartmaterialet och i det skriftliga materialet är torpet Smedstorp, även detta känt sedan medeltid, men då sedan slutet av 1400-talet (Janzon 2013:187). Den exakta platsen för torpet under medeltid är okänt med Janzon förlägger det till ”cirka 600 meter väster om Vik” (Janzon 2013:187).

Som alltid när man har med gamla huvudgårdar och säteribildningar att göra är det historiska kartmaterialet magert, vilket hänger ihop med bland annat frihetsmilén. Huvudgårdarnas och säteriernas produktionsmark var skattebefriad en mil runt hustomten. Ägarförhållandena med en ägare till stora marker föranledde heller inga skiften vilket i sin tur gjorde att incitamenten för att upprätta kartor inte fanns annat än om det blev tvister kring ägo gränser. Detta visar sig i det befintliga historiska kartmaterialet för Vik som endast består av de storskaliga kartorna i Rikets Allmänna kartverk och ett fåtal kartor som rör förändringar eller rösningar av ägo gränser, där gränserna varit det som kartan fokuserat på.

Torpen kring Vik, utifrån Häradsekonomiska kartan (RAK J112-56-3) från åren 1897–1901, visar att torpen vanligen legat invid produktionsmarken, på de stora öppna fälten som tidigare varit sjöbotten, se figur 8.

Utöver torpen knuta till produktionsmarken på häradsekonomiska kartan finns också torp som är knutna till andra verksamheter såsom kvarnar, både vattendrivna och senare vinddrivna (väderkvarn) och till fiske, Fiskarstugan.

Figur 7. Viks ägor med strandlinjerna under 1500-talet, såväl som förundersökningsområdet markerat i svart och utvalda lämningstyper ur Kulturmiljöregistret. Skala 1:15 000.

Här finns också en Grindstuga, strategiskt placerad som sig bör vid den alléprydda nedfarten till säteriet. Enligt husförhörlängden från åren 1861–65 (SE/ULA/11450/AI/15) finns det 14 torp och backstugor under Vik medan det i husförhörlängden från åren 1891–95 (SE/ULA/11450/AI/21) har minskat till sex. Denna minskning kan med stor sannolikhet kopplas till uppförandet av startarlängor på ägan vilka ses på häradsekonomiska kartan nordost om huvudgården. Behovet av arbetskraft har inte minskat, kanske snarare ökat, det är boendeformerna som har förändrats.

Om man använder häradsekonomiska kartan som utgångspunkt för att förstå torplandskapet som präglat Vik under historisk tid blir bilden missvisande. Många av de torp som går att belägga i husförhörlängderna före år 1897 går inte att placera ut i rummet, på grund av avsaknaden av tillgängligt historiskt kartmaterial över Vik. Detta kompliceras ytterligare av att Smedstorp, se ovan, som ingår i Vik sedan medeltid, ligger i en annan socken, Lunda socken, och när antalet torp räknas ihop ovan vad gäller försvunna torp över en tioårs period är det endast de torp som ligger i Stigtomta socken som analyserats här.

Att försöka förstå lägenhetsbebyggelsen L1983:301 utifrån tillgängligt arkivmaterial har varit svårt, för att inte säga omöjligt. Detta på grund av att det inte med säkerhet går att koppla ett namn till platsen och med det faller möjlighet att följa bebyggelsen i de kyrkliga arkivalierna. Namn som föreslagits för platsen är Erstorp eller Buskhyttan (Kulturmiljöregistret, KMR). Namnet Buskhyttan förekommer på en av de få historiska kartorna över Vik och Smedstorp från år 1771 (LMS C69-76:1) som visar gränsen mellan Vik/Smedstorp och gårdarna Bråttinge, Bärsta, Rällinge och Jäder, se figur 9. Husförhörlängder från samma tid, år 1771, saknas och namnet Buskhyttan kan därför inte kontrolleras mot denna men däremot mot mantalslängden från samma år, där namnet inte förekommer (SE/RA/55203/55203,03/88 (1771)).

En geometrisk karta över Rällinge från år 1744 (LMS C49-58:1) visar tydligt att båda namnen, Buskhyttan och Erstorp, används för samma bebyggelse, men i den bevarade husförhörlängden (SE/ULA/11450/AI/1) existerar enbart Erstorp som bebyggelsenamn. Namnet Buskhyttan finns varken i kyrkoarkiven eller i Ortnamnsarkivet och är möjligen en lokal namnsed som används parallellt med Erstorp.

Att försöka använda någon av kartorna för en rektifiering har för stora källkritiska aspekter då torpen inte är det som är intressant för kartorna, det är rågången och de märken som markerar den. De namngivna platserna längs med rågången finns där för att ge läsaren en uppfattning om var i rummet gränsen går, inte den exakta placeringen av bebyggelsen. Det betyder att torpen på kartorna inte ligger på en exakt plats i rummet utan snarare i närområdet, men för att säkerställa namnet på L1983:301 behövs en exakt plats som säkerställs i flera kartgenerationer vilket saknas här.

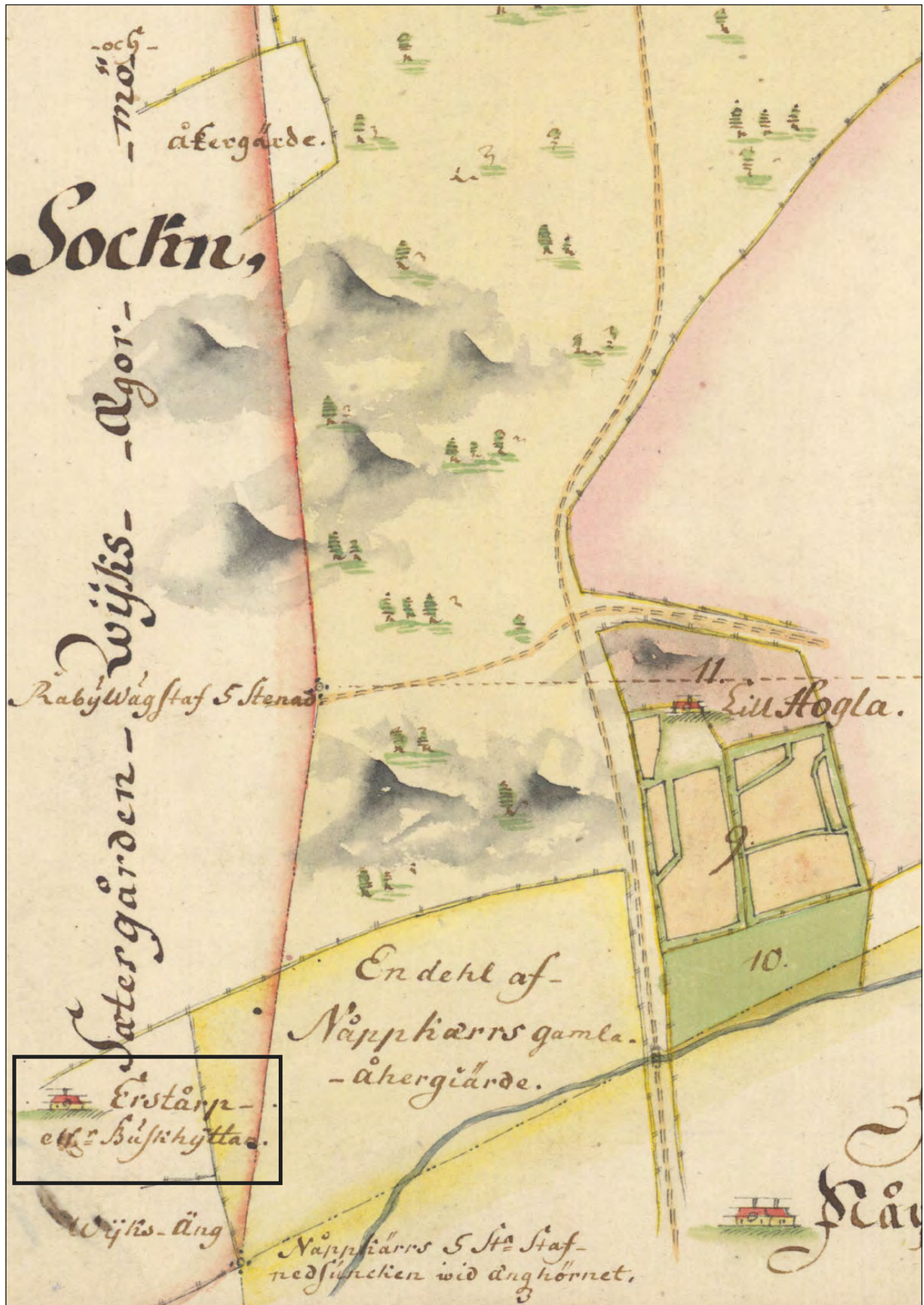
I det historiska kartmaterial som finns kan man utläsa att Viks södra gräns inom Stigtomta socken har skapat en del problem då den också är en sockengräns till Lunda socken, här finns alltså fler intressenter än markägarna.

Figur 8. Häradsekonomiska kartan från åren 1897–1901 med huvudgården Vik och underliggande enheter (RAK J112-56-3). I förstoringen: förundersökningsområdet markerat i svart. Skala 1:20 000.

Figur 9. Utsnitt ur kartan över ägo- och gränsen mellan Vik/Smedstorp, Bråttinge, Bärsta, Rällinge från år 1771, där namnet Buskhyttan förekommer. (LMS C69-76:1)

Figur 10. Utsnitt ut geometriska kartan över Rällinge från år 1744 (LMS C49-58:1).

Problemet handlar om bebyggelsen Noppekär som ligger i Lunda socken, inom gården Jäders gränser och som har en åker som går in i Stigtomta socken. Rågångskartan från år 1771 rättar till detta genom att ändra sockengränsen så att den gör en böj runt Noppetorps åker och därmed hamnar hela åkern inom Lunda socken.

Namnet Erstorp återfinns som sagt på kartan från år 1744, namnet förekommer genom hela husförhörslängderna fram till det att torpet överges och den sista brukare flyttar år 1888 (SE/ULA/11450/AI/20). I häradsekonomiska kartan (år 1897–1901) återfinns Erstorp där dagens Hasselbacken ligger, se figur 8. Hasselbacken dyker upp i husförhörslängderna första gången år 1886 (SE/ULA/11450/AI/20) men då delvis under namnet Erstorp, som i husförhörslängden är överstruket och ersatt med namnet Hasselbacken, backstuga. Intressant är att den torpare som bott på Erstorp, Anders Gustaf Ros, är den som bebor Hasselbacken. Namnet Erstorp finns dock kvar i husförhörslängderna men anges som obebott från år 1888. Hur den faktiska kopplingen mellan Hasselbacken och Erstorp är går inte att reda ut varken via kartmaterialet eller via husförhörslängderna, men kopplingen är så pass stark att man ändå får tro att Erstorp och Hasselbacken är samma enhet, som byter namn år 1886, och som varit och är belägen där Hasselbacken är beläget idag.

Tidigare arkeologiska undersökningar i närområdet

I närområdet till det nu aktuella förundersökningsområdet har i princip inga regelrätta arkeologiska undersökningar gjorts. De arkeologiska insatser som finns är dels kopplade till Ostlänkens arbeten och till skogsnäringen. Ostlänkens arbeten består i arkeologiska utredningar etapp 1 och 2 (Bondesson 2015, Andersson & Svensson 2020) och en schaktningskontroll i samband med geotekniska undersökningar (Karlsson 2022).

År 2015 gjorde Sörmlands Arkeologi AB en arkeologisk förundersökning i form av en skadeinventering av fornlämningar Stigtomta 61:1 (stensättning, L1983:521 ff. anm.) och Stigtomta 67:1 (stensättning, L1983:300 ff. anm.) samt inom fornlämningsområdet till Stigtomta 63:1 (gravfält, L1983:522 ff. anm.). Man kunde konstatera att samtliga fornlämningar på platsen samt omgivande ytor skadats av markberedning i olika omfattning (Gustafsson Gillbrand 2016:2).

RESULTAT

Den förundersökta ytan uppgick till cirka 2 500 kvadratmeter. Inom ytan drogs 16 schakt eller sammanhängande ytor. Schakten var mellan 3 och 20 meter långa, oftast en skopbredd breda, men där det ansågs nödvändigt vidgades schakten till två skopbredder. En yta (S1513) togs upp inom husgrunden A434, där hela husgrunden banades av. En andra yta (S347) togs upp inom och i anslutning till röjningsröset A251 då det rådde tveksamheter kring om det kunde utgöra en husgrund, vilket visade sig inte vara fallet. Ytterligare en yta (S400) togs upp för att se om stenraden A1319 ingick som en syll i ett eventuellt uthus, avbanningen visade att stenraden hörde ihop med den gärdesgård som omringar lägenhetsbebyggelsen.

Avgränsning av stenåldersboplatsen L2019:3723

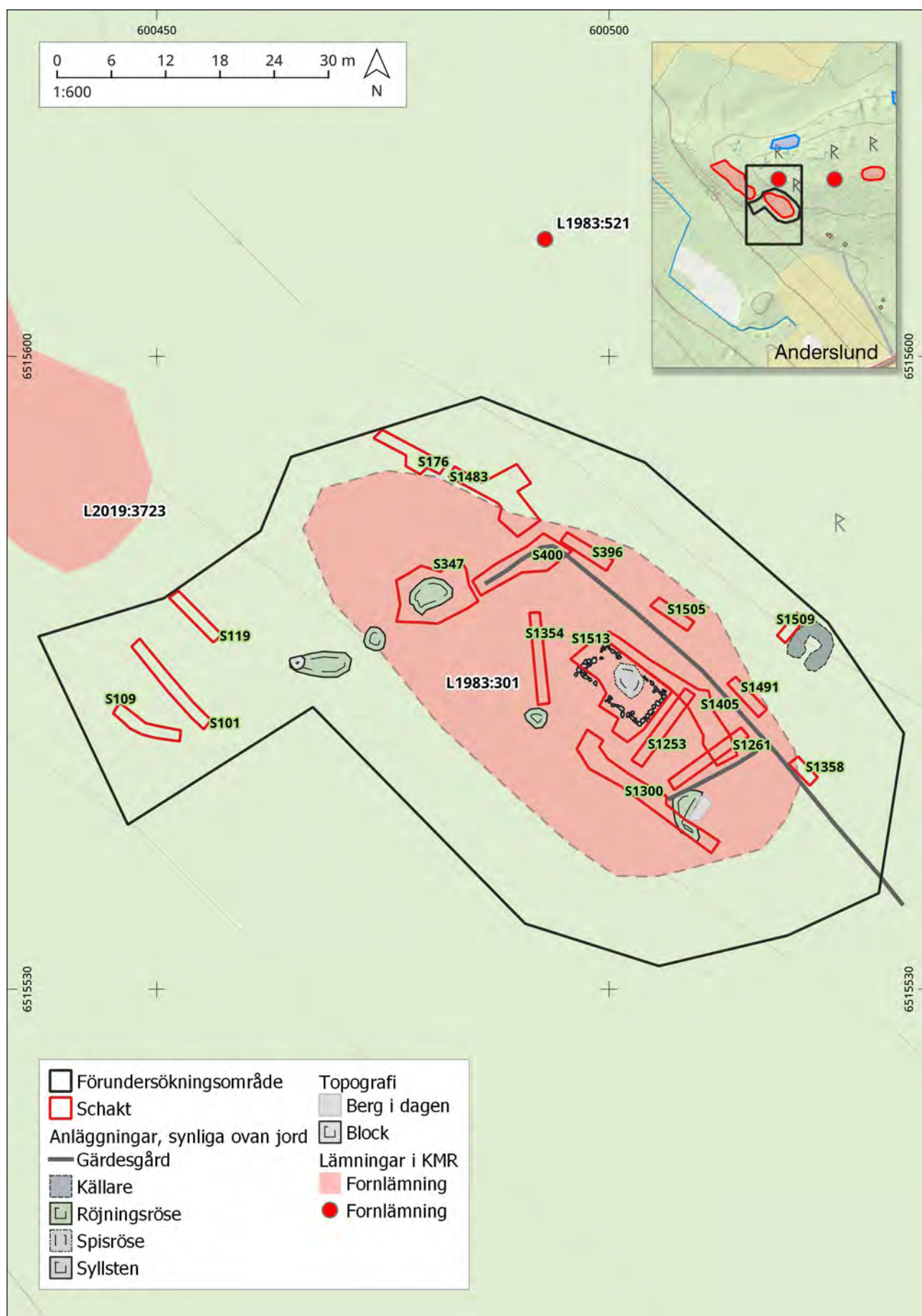
Stenåldersboplatsen L2019:3723 är cirka 90 × 30 meter stor, eller 2 700 kvadratmeter, belägen strax nordväst om lägenhetsbebyggelsen L1983:30 men utanför markanspråket för Ostlänkens sträckning. Boplatsen ligger på en naturlig terrassering cirka 35 meter över havet i en gles tallskog. Den hittades i samband med den arkeologiska inventeringen inför järnvägsbygget. Vid schaktning "påträffades ett 10-tal kvartsavslag samt spridd skärvtsten. Kvarts materialet är grovt tillslaget i huvudsak med plattformsteknik. Form och storleksmässigt ser materialet ut som att det är utplockat/utvalt. Troligen finns den primära tillsagningsplatsen någon annanstans i närheten" (Andersson & Svensson 2020:104).

För att avgränsa fornlämningsområdet till L2019:3723 inom markanspråket för Ostlänken drogs tre schakt som var mellan 7–12 meter långa och 0,15 meter djupa (S101, S109 och S119). I samtliga schakt fanns den sterila undergrunden av lera direkt under skogsförnan. Inga anläggningar eller fynd gjordes i schakten. I och med de tomma schakten kan det konstateras att boplatsen inte sträcker sig in markanspråket för Ostlänken.

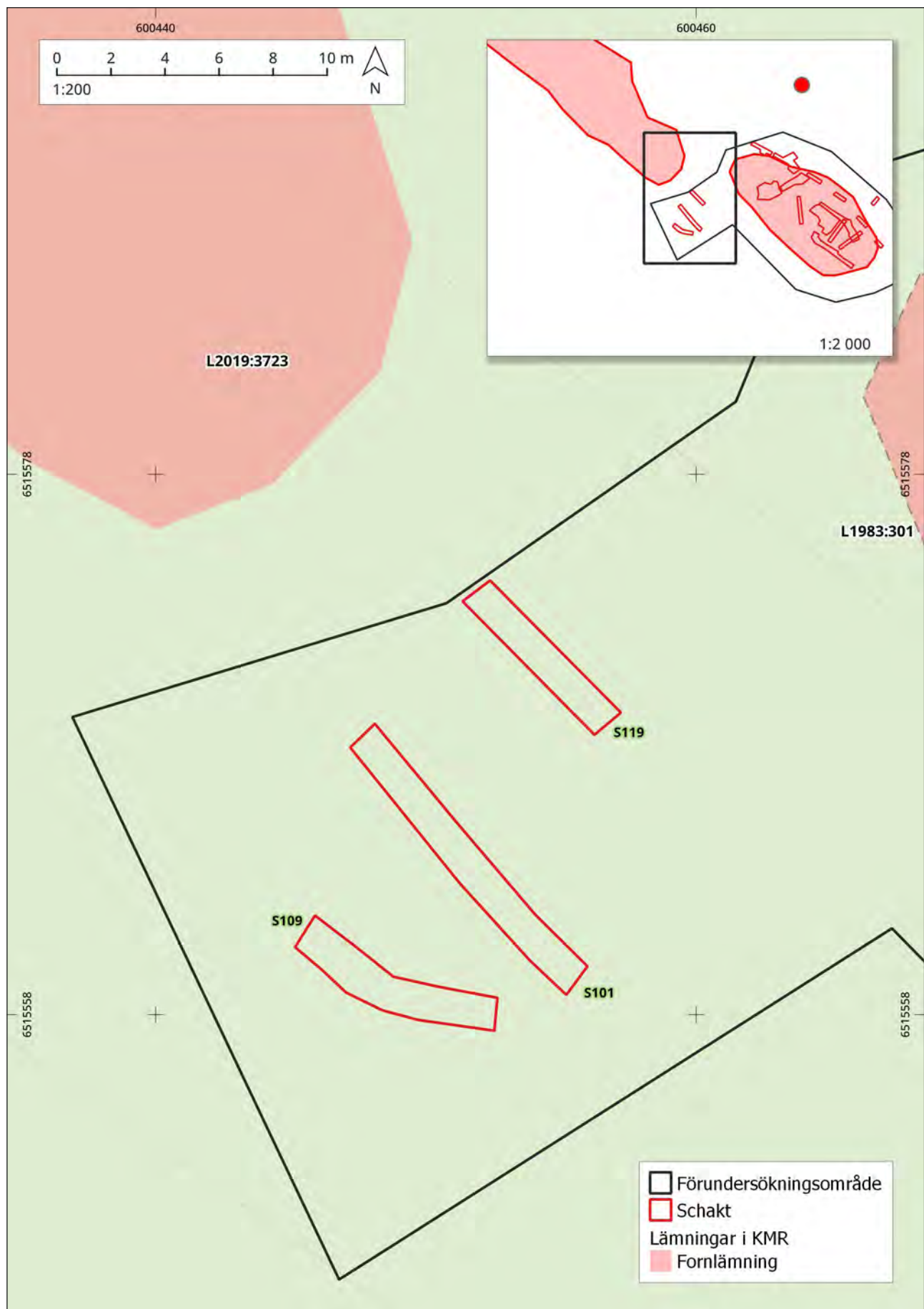
Blästplatsen L2025:1409, fornlämning

Inom förundersökningsområdet till lägenhetsbebyggelsen L1983:301 hittades vid schaktning två blästugnar (A130 och A143) med två intilliggande stolphål (A161 och A169) och en bit därifrån två kokgropar (A1362 och A1373) och en härd (A1430), som inte var kända sedan tidigare.

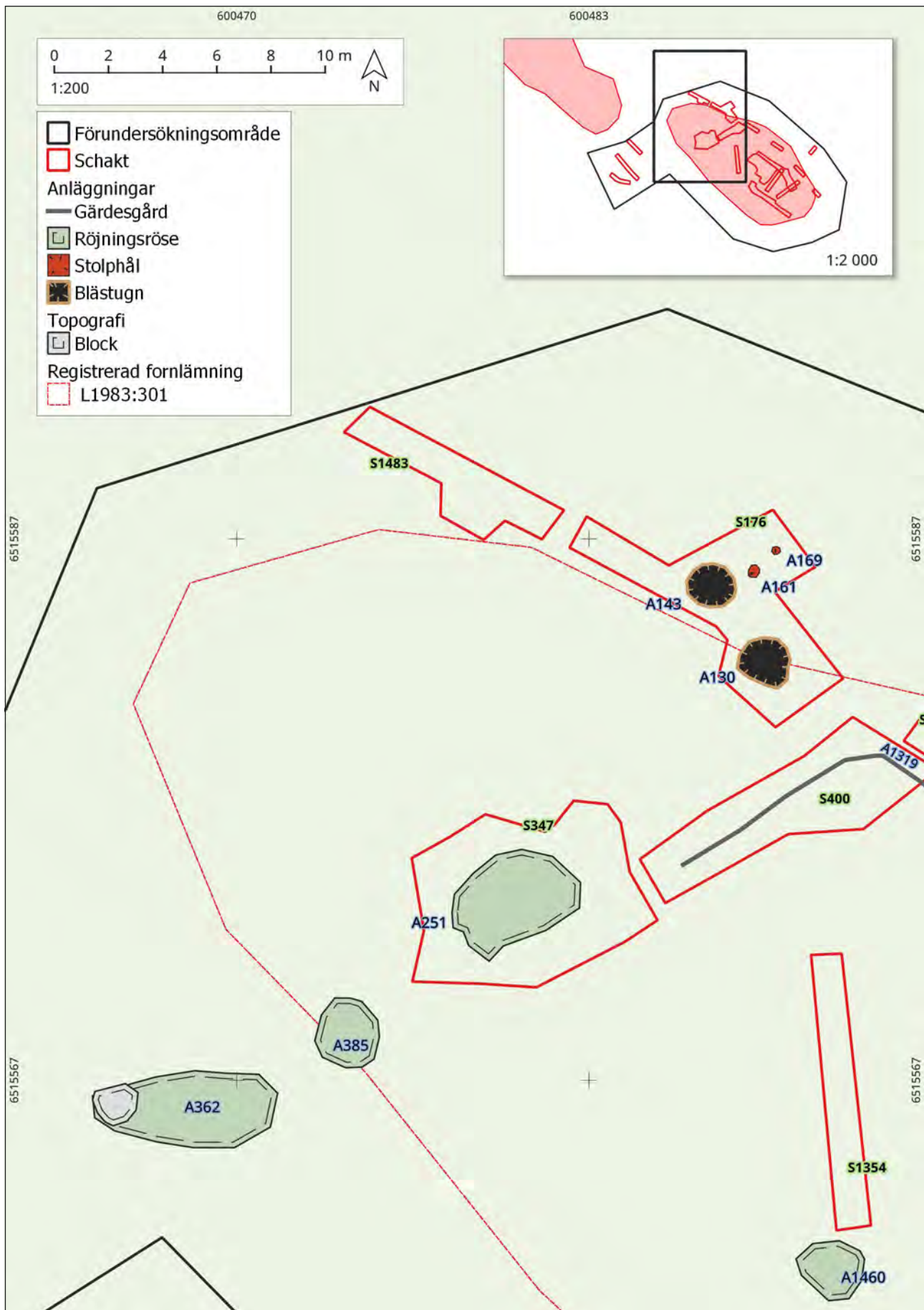
Ugnarna och stolphålen hittades på en väl avgränsad och stenfri plåt i den annars mot söder kraftigt sluttande terrängen, ungefär 15 meter nordost om torpet (A434). Lämningarna hittades under skogsförnan och ett 0,15 meter tjockt lager av grå grusig till siltig morän, i övergången till den sterila undergrunden av gul grusig morän. Både ugnarna och stolphålen var tydligt avgränsade i plan mot den sterila undergrunden.

Figur 11. Schaktplan, samt de anläggningar som var synliga ovan mark. Skala 1:600.

Figur 12. Detaljerad schaktplan över schakt S101, S109 och S119. Skala 1:200.

Figur 13. Detaljerad schakt- och anläggningsplan över förundersökningens centrala del. Skala 1:200.

Figur 14. Planfoto taget med drönare där de båda blästugnarna syns tydligt, A143 till vänster i bild och A130 till höger i bild.

Den första ugnen som hittades i schakt S176 var A143 som var rund, 1,7 meter i diameter med en fyllning av mörkgrå grusig silt innanför en cirkel med en blandning av skärvig och naturlig sten, cirka 0,1–0,2 meter stora. I norr finns en möjlig öppning markerad av två större stenar 0,25–0,28 meter stora. Ugnen är ej undersökt men ¹⁴C-daterad till 748–402 f.Kr, se bilaga 5.

När ugnen hittades vidgades schaktet mot norr och i den nyupptagna ytan hittades två stolphål, A161 och A169. Stolphålet A161 var runt, 0,4 meter i diameter och stenskott. Det hade en fyllning av grått siltigt grus med 0,13–0,2 meter stora skoningsstenar. Stolphålet A169 var runt med en fyllning av grått siltigt grus. Stolphålen är endast framtagna i plan och ej undersökta.

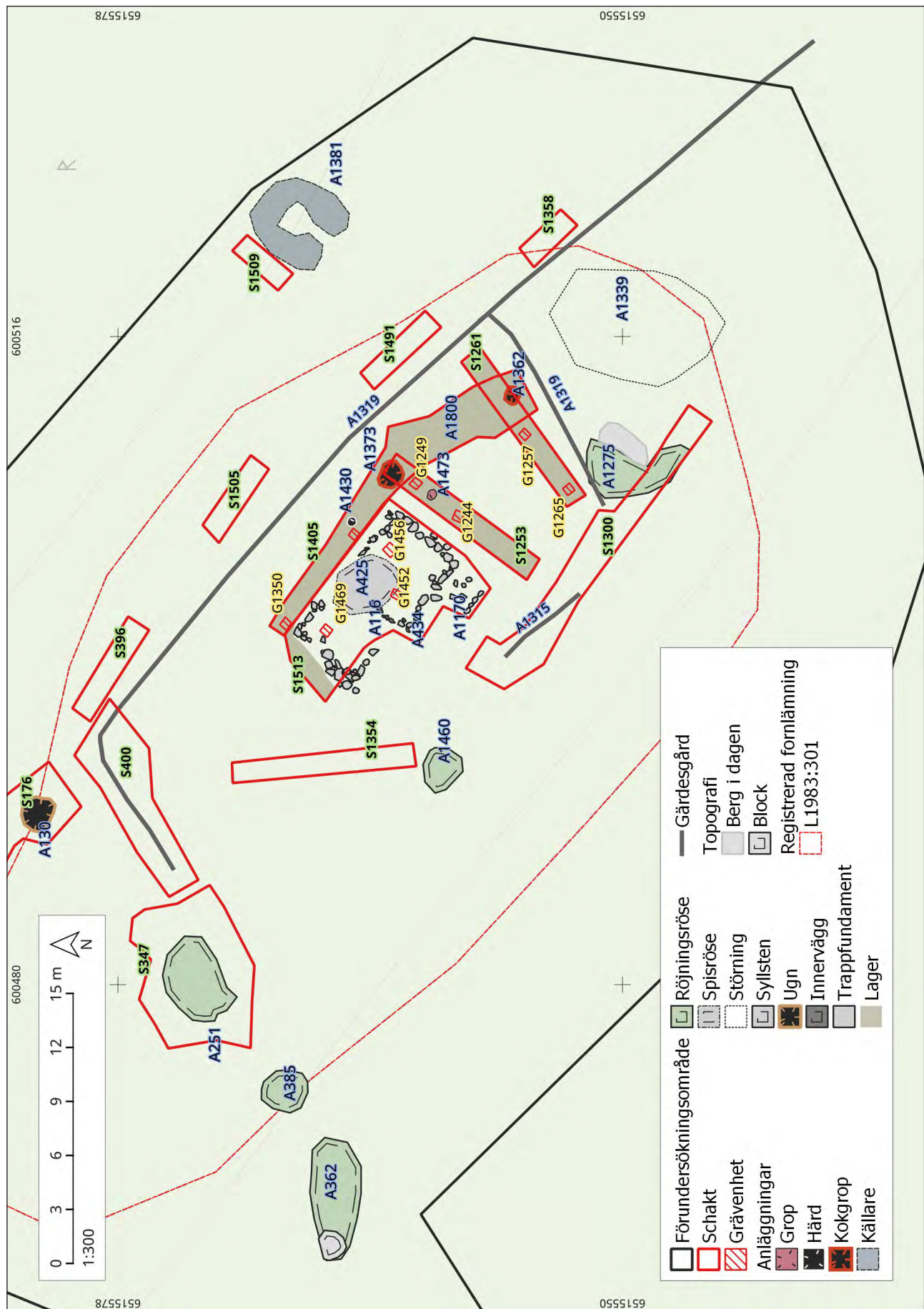
När schakt A176 förlängdes hittades ytterligare en blästugn, A130, cirka 1,6 meter sydost om den tidigare ugnen. Här vidgades schaktet för att ta fram ugnen i sin helhet. Den visade sig vara något oval, 1,9 × 1,7 meter med en fyllning av gråaktig silt innanför en cirkel av 0,2–0,3 meter stora stenar. I anläggningens sydvästra del fanns ett markfast block, 0,75 × 0,6 meter stort. Blandat i den gråaktiga fyllningen av silt fanns inslag av kvarts som ligger kvar i anläggningen, under markduken som den är täckt med. Lämningen är framtagna i plan men inte undersökt. Fynd i form av slagg har tillvaratagits från platsen, se bilaga 4.

Ytan för ugnarna är avgränsad topografiskt mot norr och söder då marken sluttar kraftigt åt båda hållen. I väster finns det tomma schaktet S1483 och sluttning mot norr. I öster finns det tomma schakten S396 och S400. Potentiellt skulle det kunna finnas ytterligare stolphål på en begränsad yta norr om A143 som kompletterar de kända stolphålen. Ytterligare anläggningar skulle också kunna finnas i ytorna mellan schakten S176, S396 och S400.

Vid schaktning inom ytan för hustomten till lägenhetsbebyggelsen hittades ytterligare förhistoriska lämningar i form av två kokgropar (A1362 och A1373), och en härd (A1430), belägna cirka 22 meter sydväst om ugnarna. Även dessa lämningar kom på en förhållandevis smal och plan naturlig platå som även den var stenfri, möjligen röjd inför anläggandet av lägenhetsbebyggelsen L1983:301. Den datering som gjordes här stämmer väl överens tidsmässigt med dateringen av blästugnen A143. Den daterade anläggningen var en oval kokgrop, 1,2 × 1,5 meter stor med ett djup av 0,25 meter, och en fyllning av silt med inslag av lera och skärvig sten i storleken 0,08–0,3 meter. Dessutom fanns naturliga stenar som kan ha utgjort en stenskonig i kanterna på gropen. Kol från kokgropen daterades till 730–396 f. Kr. Ett prov från gropen skickades för makrofossilanalys, vilket endast visade att kolet i gropen kom från ek, vilket också konstaterades i vedartsanalysen inför ¹⁴C-dateringen, se bilagorna 6 och 7. För ¹⁴C-datering valdes istället för ek en ung kvist av björk för att få en lägre egenålder på dateringsmaterialet, se bilaga 6.

Den andra kokgropen, togs endast fram i plan. Den var också oval men något mindre, 0,9 × 0,75 meter, även den med en fyllning av grå silt och skärvig sten. De synliga stenarna var 0,05–0,23 meter stora. Härden var rund, 0,5 meter stor med en fyllning av gråbrun till svart siltig sand med enstaka kol och små skörbrända stenar, 0,03–0,05 meter stora, synliga i ytan. Härden är inte undersökt.

Den med blästugnen samstämmiga dateringen gör att kokgroparna och härden har kopplats som hörande till ett och samma aktivitetsområde. Lämningarna ligger inom en begränsad yta på hustomten till lägenhetsbebyggelsen och framkom under det påförda markberedningslagret, i övergången till den sterila undergrunden. Ytterligare lämningar kan komma mellan schakten S1253 och S1261, mellan schakt S1405 och stenraden 1319 och mellan schakten S1495 och S1505. Det rör sig om en begränsad yta med anläggningar som troligen ligger glest mellan varandra.

Figur 15. Detaljerad schakt- och anläggningsplan över de lämningar som hör till lägenhetsbyggelsen L19883:301. Gröna etiketter är schakt, blåa är anläggningar och gula är grävener. Skala 1:300.

Figur 16. Drönarfoto över husgrunden A434 före avbaning. Husgrunden syns centralt i bildens övre kant. Till höger syns skrotstenshögen A1339.

Lägenhetsbebyggelsen L1983:301, övrig kulturhistorisk lämning

Inför förundersökningen löd beskrivningen i Kulturmiljöregistret av lägenhetsbebyggelsen L1983:301 som följer:

"Torplämning, ca 45x20 m st (NV-SÖ), bestående av 2 husgrunder och 1 jordkällare. I SÖ är: Husgrund efter boningshus, 8x6 m (NNV-SSÖ) med spisröse i N, 3 m diam och 0.6 m h.

I NV är: Husgrund efter trolig ladugård eller uthus.

Ca 10 m ÖNÖ om är: Jordkällare, ca 4,5x4,5, m st, inre mått 2,5x2,5 m st och ca 1 m dj med kallmurade väggar på 3 sidor. Ingrävd i SV-sluttning ner mot f.d. boningshus. Öppning mot SV."

"Namn på lämningen Buskhyttan, Erstorp"

Lägenhetsbebyggelsen låg delvis på en av de tidigare nämnda terrasserna, och delvis i en sydvästsluttning. Ytan den var belägen inom var ordentligt stenröjd till skillnad från den omkringliggande terrängen som bestod av en blockrik morän. Den stenröjda ytan uppgick till cirka 32 x 15 meter eller 480 kvadratmeter, i nordnordost-sydsydvästlig riktning. Ytan föreföll utöver att vara röjd på sten även vara nedgrävd cirka 20–30 centimeter med en tydlig nedgrävningskant i norr. En liknande nedgrävning har även kunnat noteras vid för-

Figur 17. Fyndmaterial från raseringslagret i A343.

undersökningen av lägenhetsbebyggelsen Stenstorp (L1983:5591) i Tystberga socken, även denna daterad till sent 1800-tal/tidigt 1900-tal (Ramström 2024). Inför förundersökningen var L1983:301 beväxt med en gles tallskog med inslag av enstaka granar. I den äldre inventeringsbeskrivningen i KMR ska det på platsen ha funnits diverse trädgårdsbuskar, dessa kunde inte iakttas vid förundersökningstillfället. Söder om lägenhetsbebyggelsen fanns en tät granplantering.

Husgrunden efter boningshuset, A434, med spisorset A425 var väl synligt före avbaning, se figur 16. Huset togs fram i sin helhet och rensades. Husets raseringsmassor fanns inom själva husgrunden, nästan som att den fyllts med dessa. Raseringen var cirka 0,2 meter tjockt och bestod av ljusbeige sand med enstaka inslag av trasiga, enkupiga och ostämplade, maskintillverkade takpannor, enstaka tegelstenar, både äldre handslagna och yngre maskintillverkade, som kunde kopplas till husets murstock och en hel del buteljer som kunde dateras till sent 1800-tal/tidigt 1900-tal.

Huset visade sig vara 8 × 4 meter stort i nordnordost-sydsydvästlig riktning. Då huset var beläget i en sydsluttning hade grunden utjämnats på så sätt att syllstenarna i den sydsydostliga delen av uppbyggda i 1–2 kallmurade skikt av sten i storleken 0,3–0,4 meter, de flesta flata och en del tillhuggna. I den nordnordostliga och nordnordvästliga delen var syllstenarna enkelradiga och av mindre naturstenar i storleken, 0,25–0,35 meter. Detta gjorde att syllstenshöjden varierade mellan 0,05–0,35 meter. Det sydöstra hörnet uppfattades som extra förstärkt vad gäller stenstorleken. En del från syllstenarna utfallna stenar finns i den östra delen. I den västra delen har syllstensgrunden påverkats av en stor gran i det sydvästra hörnet som flyttat om en del stenar.

Ungefär mitt i huset fanns en syllstensrad efter en innervägg (A116), den löpte från den sydsydvästra grundsyllen rakt mot den norra och fram till spisröset, vilket gjorde den 2,5 meter lång. Stenmaterialet bestod av kantiga, men även huggna stenar i storleken 0,15–0,3 meter stora. Huset har därmed bestått av två ungefär lika stora rum.

Centralt i huset fanns ett spisröse (A425) av förhållandevis modernt, maskinslaget tegel. Spisen, som aldrig undersöktes, var inklusive raserings cirka $3,6 \times 2,8$ meter stor och 0,6 meter hög. Spisens centrala placering har gjort att den har kunnat värma upp båda rummen samtidigt och därmed gjort dem båda brukbara året om.

I den sydöstra delen fanns ett trappfundament, A1170, som var $2 \times 1,5$ meter stort. Trappen ledde in det östra rummet och det fanns inga tecken på någon form av farstu eller hall utan man förefaller ha kommit rakt in i stugan.

Tre rutor (G1452, G1456 och G469) om $0,5 \times 0,5$ meter grävdes inom syllstensgrunden ned till steril undergrund. Överst fanns det 0,2 meter tjocka lagret med raseringsmassor, under detta fanns ett fyllnadslager (A1800), 0,1–0,25 meter tjockt, av gulbrun siltig sand med inslag av tegelkross, småsten och kol. I botten fanns en steril undergrund av gul sandig morän.

I anslutning till husgrunden A434 grävdes fyra schakt (S1253, S1261, S1300 och S1405) och sex grävrutor (G1244, G1249, G1257, G1265, G1271 och G1350) som samtliga uppvisade en likartad stratigrafi. Under grästorven fanns ett 0,1–0,3 meter tjockt markberedningslager, vilket i sin tur överlagrade den sterila undergrunden. I lagret hittades slagen kvarts, denna har följt med lagret från den plats sanden tagits. Markberedningslagret återfanns från nedgrävningskanten och ner till stenraden A1315, i det södra schaktet S1300. Syftet med lagret har varit att nivellera marken kring huset och göra den jämn och plan. När lagret lades på kom det att överlagra delar av ett röjningsröse, A1275, som fanns sydost om husgrunden och som till delar var synligt ovan mark.

Hustomten var inhägnad av stenrader (A1315 och A1319) som delvis var synliga före avbaning men också till delar täckta av skogsförna och ett tunt, naturligt siltlager. De framtagna delar var 8 meter långa i sydost och nordväst, 34 meter i nord och nordost, samt 5 meter i söder. De ingående stenarna var mellan 0,3–0,4 meter stora och 0,3 meter höga, jämnt lagda i höjd. Stenarna uppfattas om ingående i gårdesgård, möjligen en så kallad dalagärdesgård. Den nordvästra delen av gårdesgården förefaller övergå i en vägbank, men det kan vara gårdesgården som fortsätter. Det är troligen dessa stenrader i nordväst som vid tidigare inventeringar uppfattats som hörande till en husgrund.

Nordost om husgrunden och utanför gårdesgården fanns en jordkällare, A1381. Källaren var ingrävd i en kraftigt sluttande sydvästslänt, med en 1,1 meter bred ingång mot sydväst. Djupet uppgick till 0,7–1,1 meter. I plan var källaren 4×4 meter stor, med uppkastade vallar som var cirka 1,6 meter breda och 0,2–0,3 meter höga, vallen var något kraftigare invid ingången. Själva källarummet mätte $2 \times 1,8$ meter där väggarna var kallmurade, uppbyggda av rundade naturstenar i 4–6 skikt. Väggarnas stenstorlek uppgick till 0,25–0,7 meter.

Figur 18. Stenraden A1319 som fanns i den nordvästra delen, i nordsydlig riktning. Foto från söder.

Figur 19. Källaren A1381 under utgrävning. Foto från söder.

Källaren förefaller inte ha varit välvd utan taket har snarare bestått av ett trä-tak. Källaren tömdes från moderna sopor, i det här fallet från 1930-talet fram till cirka 1960-tal, med hjälp av grävmaskin och återfylldes med soporna. Inga ytterligare inre konstruktioner hittades, direkt under soporna återfanns den sterila botten av gul sandig morän.

Utanför gårdesgården fanns även fem röjningsrösen, två söder om husgrunden och gårdesgården och tre i väst och nordväst. De var av lite olika form och storlek, runda, ovala eller oregelbundna och från 2,5 meter i diameter upptill 6,8 × 2,7 meter stora och 0,1–0,5 meter höga.

Ytterligare ett stenbemängt parti, A1339, fanns i den sydöstra delen av förundersökningsområdet. Det rör sig om skrotsten som troligen kommer från något av de stenbrott som finns i närheten. Varför stenen dumpats här är oklart, det bedöms ha gjorts i modern tid.

Mängden fynd på platsen var skralt, de få fynd som gjorts har samtliga varit daterats till sent 1800-tal till första halvan av 1900-talet, förutom de tre bitar slagen kvarts som hittades i markberedningslagret A1800 och som hör hemma i stenåldern. Den slagna kvartsen bedöms ha kommit med lagret och höra till den plats där sanden hämtats. Inga fynd från platsen har tillvaratagits.

Lägenhetsbebyggelsen är väl avgränsad inom förundersökningsområdet och innehåller inga övriga byggnader eller andra lämningar utöver de som återges här.

Figur 20. Fat och kanna hörande till en tvagningsuppsättning. Från Rörstrand, första halvan av 1900-talet. Hittad som fyllning i A1381.

TOLKNING

Förundersökningsområdet innehåller en kronologisk stratigrafi som väl svarar mot det förhistoriska landskap som översiktligt går att utläsa ur fornlämningsbilden i närområdet i kombination med de paleoekologiska prover som tagits i den våtmark som finns cirka 75–100 meter nordväst om stenåldersboplatsen L2019:3723.

Strax nordväst om förundersökningsområdet finns stenåldersboplatsen L2019:3723, vilken genom sökschaktning visar att den inte sträcker in i förundersökningsområdet. Inom hustomten för lägenhetsbebyggelsen återfanns slagen kvarts, vilken bedöms som ditforslad i samband med omfattande markberedningsarbeten inför byggnationen av boningshuset. Man kan dock tänka sig, med tanke på mängden sand som forslats, att kvartsen kommer från närområdet. En möjlig plats är just området där de avgränsade schakten dragits då stratigrafien i schakten var något märklig med skogsförna direkt ovanpå den sterila undergrunden utan någon mellanliggande markhorisont. De röjnings-

rösen som finns i anslutning behöver nödvändigtvis inte härröra från odling eller ängsröjning utan skulle kunna höra ihop med en förflyttning av material där stenen inte ansågs lämplig att flytta med.

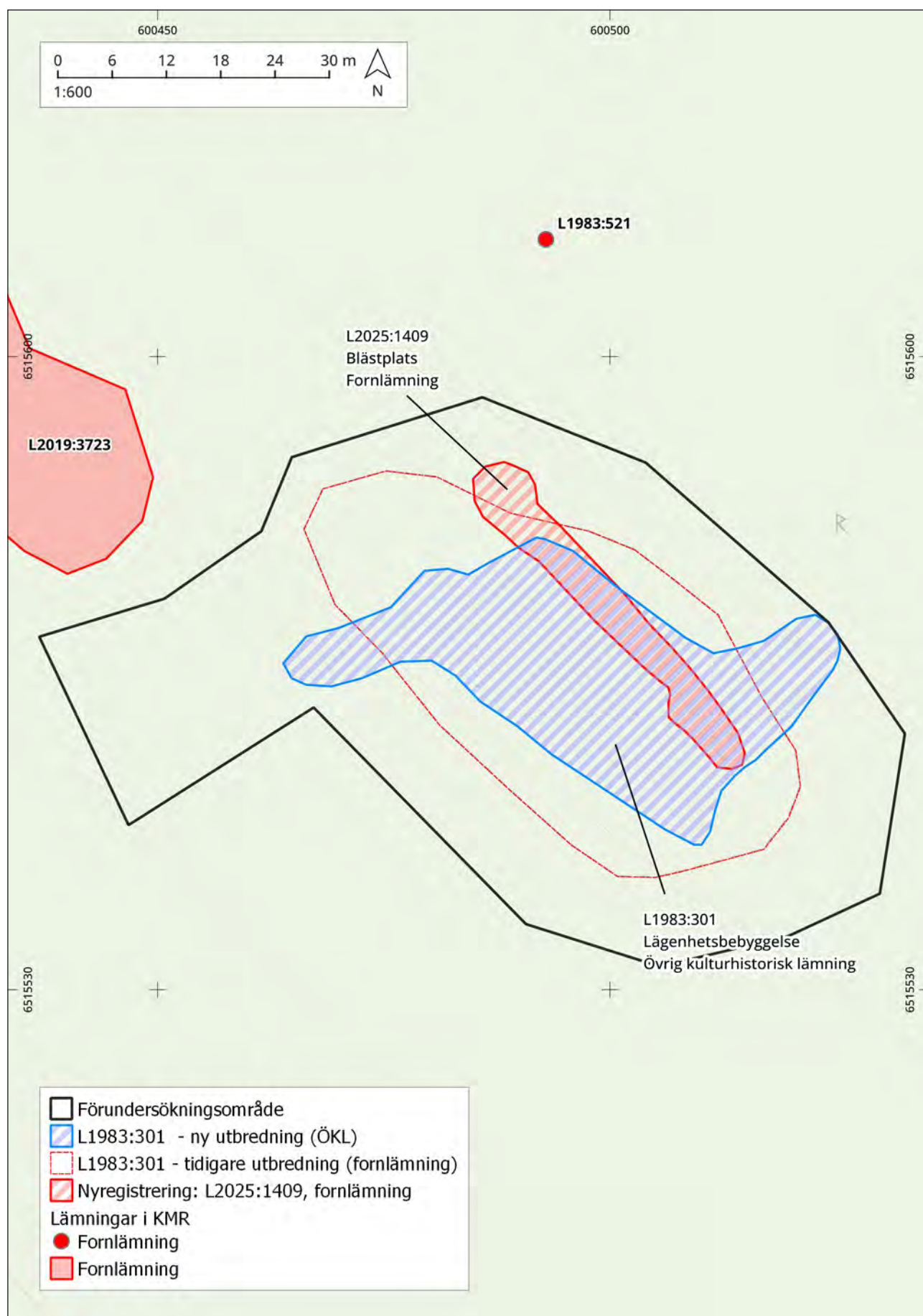
De två blästugnarna, stolphålen, kokgroparna och härden var inte kända sedan tidigare. Lämningarnas utbredning i rummet antyder en rumslig organisation i brukandet, där järnframställning ligger avskild från den verksamhet som kan kopplas ihop med eventuell matlagning, värmekälla eller annan funktion. Dateringar stämmer väl in med hur det ser ut Södermanland i stort vad gäller daterade blästugnar. ”Dessa visar på en järnproduktion som inleds redan under yngre bronsålder och som är som mest omfattande under förromersk järnålder och århundradena runt vårt tideräknings början (Hennius, Rigvald, Magnusson, Nordman, Olofsson, Wranning & Åstrand 2025:12).

Den rumsliga organisationen av hustomten till L1983:301 i kombination med fyndmaterialet på platsen gör att bebyggelsen tidfästs till perioden sent 1800-tal till tidigt 1900-tal. Bebyggelsen saknas i det historiska kartmaterialet vilket kan förklaras med avsaknaden av kartor mellan åren 1897–1960, alltså mellan de storskaliga kartorna häradsekonomiska kartan och ekonomiska kartan. Det gör att den förefaller ha tillkommit ungefär i samband med upprättandet av häradsekonomiska kartan och försvunnit innan upprättandet av ekonomiska kartan.

Utöver bostadshuset har det inte funnits någon ytterligare, mer omfattande bebyggelse i form av till exempel ekonomibyggnader och det gör att husplatsen mer påminner om platsen för en mindre sommar- eller sportstuga. Här har troligen funnits något mindre uthus och ett avträde som inte haft någon regelrätt syllgrund utan snarare fyra hörnstenar. Har mindre byggnader funnits har de inte varit belägna på hustomten, innanför gärdesgården. Möjligen skulle skrotstenen i A1339 kunna vara stenar som ingått i en syll och som förts ihop i samband med rivningen av huset. Inga avsatta kulturlager fanns på platsen, vilket vittnar om att en organiserad sophantering kan ha funnits under bebyggelsens nyttjande, samt att den troligen varit kortvarig. Inte heller några ytor som förefaller ha odlats eller rabatter kunde iakttas.

Dekonstruktionen av huset har varit noggrann och omsorgsfull, byggresterna har förts från platsen i en sådan omfattning att det knappt fanns någon spik kvar på platsen, vilket kunde konstateras genom metalledetektering. Kvar har enstaka enkupigt tegel och en mindre mängd tegelsten blivit, utöver det som finns kvar av spisiröset. Avsaknaden av föremål tyder på att platsen tömts inför avflytt och att överblivet skräp dumpats i källargrunden, och/eller forslats bort.

Förundersökningen visar att L1983:301 inte utgör fornlämning och den antikvariska statusen ändras till *övrig kulturhistorisk lämning*. De förhistoriska anläggningarna har registrerats som L2025:1419, blästplats, med antikvarisk bedömning *fornlämning*. Stenåldersboplatsen L2019:3723 kvarstår som tidigare.

Figur 21. Förändringar i Kulturmiljöregistret efter avslutad förundersökning. Skala 1:600.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN I FÖRHÅLLANDE TILL UNDERSÖKNINGSPLANEN

Arkeologgruppen har följt den undersökningsplan och kostnadsberäkning som upprättats utifrån förfrågningsunderlaget och hållit sig till den metod och det syfte som återfinns där. Den enda förändring om uppstod vid fältarbetet var fyndet av en ny fornlämning i form av en blästplats. Valet gjordes att inte närmare undersöka någon av ugnarna men att datera en av dem och att göra en rumslig avgränsning.

I Länsstyrelsens förfrågningsunderlag efterfrågades makrofossilanalyser och en osteologisk analys, inga av dessa genomfördes för lägenhetsbebyggelsen då lämningen inte uppfyllde kulturmiljölagens kriterier för fornlämning. Utöver de av Länsstyrelsen efterfrågade analyserna hade Arkeologgruppen AB själva föreslagit en keramikanalys av materialet från lägenhetsbebyggelsen för att kunna användas för jämförande studier av lägenhetsbebyggelser inom Ostlänken. Keramikanalysen utgick också.

REFERENSER

Citerade verk

- Andersson, F & Svensson, I. 2020. *Ostlänken, delen Väg 625-Vretaån. Kompletterande arkeologisk utredning etapp 1 och arkeologisk utredning etapp 2. Kila, Lunda och Stigtomta socken, Nyköpings kommun, Södermanland, Södermanlands län*. SAU rapport 2020:14.
- Bergman, J, Pliik, A & Risberg, J. 2021. *Paleoekologisk rekognocering utmed Ostlänken i Södermanlands län*. Arkeologisk utredning etapp 1. Arkeologerna vid Statens historiska museum rapport 2021:170.
- Beronius Jörpeland, L & Hållans Stenholm, A-M. 2015. *Sörmländska torp i kulturmiljövården. Ett projekt om torp för Länsstyrelsen i Södermanland, Södermanlands län*. Arkeologiska uppdragsverksamheten vid Statens Historiska Museum, rapport 2015:7. FoU-projekt.
- Bondesson, W. 2015. *Ostlänken. Delen väg 608 – länsgränsen Östergötland*. Södermanlands län, Södermanland, Nyköpings kommun, Kila, Lunda och Stigtomta socknar. Arkeologisk utredning etapp 1. Arkeologiska uppdragsverksamheten vid Statens Historiska Museum, rapport 2015:47.
- Gustafsson Gillbrand, P. 2016. *Skadade gravar vid Vik*. Fornlämning Stigtomta 62:1, 63:1 & 167:1, fastigheten Vik 1:2. Stigtomta socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning i form av skadeinventering. Sörmlands Arkeologi rapport 2016:05.
- Hennius, A, Rigvald, J, Magnusson, G, Nordman, A-M, Olofsson K-J, Wranning, P & Åstrand, J. 2025. *Järnframställning i blästugn – en uppdaterad kronologi. I: Fornvännen 2025/1*.
- Janzon, K. 2013. *Det medeltida Sverige. Band 2 Södermanland: 3 Jönåkers härad, Nyköpings stad*.
- Karlsson, K. 2022. *Geotekniska undersökningar vid Vik*. Arkeologisk kontroll och arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning L1983:300 och L1983:522, Vik 1:2, Stigtomta socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län, Södermanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2022:15.
- Larsson, S & Ramström, A. 2024. *Ostlänken. I Gärdestas skogsmarker – torpet Jan-slund och medeltida tjärbränning*. L1982:8176, kemisk industri & L1984:7104, lägenhetsbebyggelse, Gärdesta 1:1, Lästringe socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län, Södermanland. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2024:54
- Nilsson, P, Hansson, M & Svensson, E. 2020. *De obesuttnas arkeologi – människor, metoder och möjligheter*.
- Ramström, A. 2024. *Ostlänken. Torpen Stensborg, Långbrostugan, Nysätter och Nysätterbacke*. L1983:4813, L1983:5591, L2024:118, L2024:119 och L2024:978, Tystberga-Långbro 1:9, Tystberga socken, Nyköpings kommun, Södermanland. Arkeologisk förundersökning Arkeologgruppen AB rapport 2023:52.

Historiskt kartmaterial

RIKETS ALLMÄNNA KARTVERK (RAK)

Häradsekonomiska kartan, 1897-1901, blad Valinge 56-3, akt J112-56-3

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV (LMS)

Rällinge 1-3, 1744, Geometrisk avmätning, akt C49-58:1

Vik och Smedstorp, 1771, Rågångskarta, akt C69-76:1

Husförhörhörslängder på Riksarkivet, Stigtomta socken, Södermanland

År 1891-95, SE/ULA/11450/AI/21

År 1861-65, SE/ULA/11450/AI/15

År 1726-1745 SE/ULA/11450/AI/1

Mantalslängder på Riksarkivet, Stigtomta socken, Södermanland

År 1771, SE/RA/55203/55203,03/88 (1771)

Webbmaterial

Ortnamnsregistret, ISOF. <https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names>

(2025-04-29) Vik, bebyggelse, Stigtomta sn, Jönåkers hd, Södermanlands
län, Södermanland

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Södermanland
Kommun	Nyköping
Landskap	Södermanland
Socken	Stigtomta
Fastighet	Vik 1:2
Fornlämningsnummer	L1983:301, L2025:1409 och L2019:3723
Lämningstyp	Lägenhetsbebyggelse, blästplats och boplat, stenålder
Datering	Modern tid, övergången yngre brons- ålder/äldre järnålder

Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2024-07-04
Länsstyrelsens diarienummer	431-5114-2023
Uppdragsnummer i Fornreg	202400909
Arkeologgruppens projektnummer	P24049

Projektledare	Annica Ramström
Fältpersonal	Annica Ramström, Sabina Larsson, Rasmus Ohlsson, Erica Strengbom

Undersökningstid	September–oktober 2024
Undersökt yta	350 m ²
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Ett fynd är upptaget i fyndlistan och förvaras i Arkeologgruppens lokaler i Stockholm i väntan på fyndfördelningsbeslut.

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktbredd är 1,3 meter om inget annat anges.

Schaktnr	Längd x bredd/m	Djup/m	Beskrivning	Anl
101	12	0,15	Under 0,05 meter skogsförna fanns en steril undergrund av lera.	
109	8	0,15	Under 0,05 meter skogsförna kom den sterila undergrunden av lera. Cirka 1 meter in från den västra schaktkanten fanns större markfasta moränstenar om 0,4–0,5 meter i tät matta.	
119	7	0,15	Under 0,05 meter skogsförna fanns den sterila leran.	
176	12x1,3–4	0,2	Under 0,05 meter skogsförna fanns ett cirka 0,15 meter tjockt lager av grusig till siltig morän. I den södra delen av schaktet, mot den sterila botten av gul, något grusig morän, hittades fyra anläggningar som bestod av två blästugnar och två stolphål.	A130 A143 A161 A169
347	8x6	0,05–0,15	Avtorvad yta/schaktad för att förstå A251, ett odlingsröse. Ej grävt i botten inom A251. Steril undergrund av gråbeige fin silt utanför A251.	A251
396	6x2,6	0,2	0,15 meter skogsförna över steril av gul sandig morän.	
400	10x2-4	0,05	Avtorvad yta i och med framtagning av A1319, stenrad. Ej grävt i botten.	A1319
1253	10	0,3	0,1 meter grästorv över ett 0,12–0,3 meter tjockt markberedningslager, A1800. I den sterila undergrunden av ljusbeige morän fanns två anläggningar, en kokgrop och en grop.	A1373 A1473
1261	10	0,35	Under 0,1 meter grästorv fanns ett cirka 0,1–0,25 meter tjockt markberedningslager/utjämningslager, A1800. I botten steril undergrund av ljusbeige sandig morän.	
1300	20	0,2–0,3	Under 0,1 meter grästorv fanns ett 0,1–0,2 meter tjockt lager av siltig morän vilket överlagrade en steril undergrund av ljusbeige sandig morän innehållande stenraden A1315 och delar av odlingsröset A1275.	A1275 A1315

1354	10	0,25	Under 0,1 meter grästorv fanns ett 0,1–0,15 meter tjockt lager av ljusbeige sand innehållandes enstaka tegelkrossfragment samt en skärva porslin. I botten fanns en steril undergrund av ljusbeige lerig morän som i norr övergår i gul sandig morän.	
1358	3	0,3	Under 0,1 meter grästorv fanns ett 0,1 meter tjockt lager mylla innehållandes större stenar. I botten en steril undergrund av gul sandig morän med större stenar.	
1405	21x1,3–2	0,3	Under 0,1 meter grästorv fanns ett cirka 0,2 meter tjockt lager av ljusbeige grusig sand som markberedningslager/ utjämningslager, A1800 som vid invid syllstensgrunden innehöll rikligt med takpannor, sten, tegelkross, fönsterglas och spikar. Vid husets nordvästra hörn har troligen en sophög legat, då det var en koncentration av takpannor och annat modernt skräp där. I botten framkom en steril undergrund av ljusbrun till ljusbeige sandig morän. I undergrunden framkom anläggningar av förhistorisk karaktär i form två kokgropar och en hård.	A1273 A1362 A1430
1483	8x1,3–2,6	0,15	Under en 0,05 meter tjock skogsförna innehållandes 0,1–0,8 m stora stenar fanns en steril undergrund av ljusbrun sandig morän.	
1491	5	0,1	Under en 0,05 meter tjock skogsförna fanns en steril undergrund av sandig morän innehållandes 0,1–0,3 m stora stenar.	
1505	4	0,15	Under en 0,05 meter tjock skogsförna fanns en sandig morän innehållandes 0,1–0,3 meter stora stenar.	
1509	3	0,15	Under 0,05 meter tjock skogsförna fanns en sandig morän innehållandes 0,1–0,3 m stora stenar.	
1513	11x4,2-7,1	0,10	Schakt inom och strax utanför A434	A434

Bilaga 2. Anläggningstabell

A-nr	Typ	Storlek (m)	Höjd/Djup	Beskrivning	Fynd	Schakt
130	Blästugn	1,9x1,7		Oval, fyllning av gråaktig silt innanför en cirkel av 0,2–0,3 m stora stenar. I ytan fynd av kvarts, ej tillvaratagen, kvarligger. I sydväst fanns ett markfast block, 0,75x0,6 meter stort. Ej undersökt.		S176
143	Blästugn	1,7		Rund, med fyllning av mörkgrå grusig silt innanför en cirkel av delvis skärvig och delvis naturlig sten, cirka 0,1–0,2 meter stora. Möjlig öppning i norr med två större stenar, 0,25–0,28 meter stora. Daterad till 748–402 f. Kr. Ej undersökt.	F1	S176
161	Stolphål	0,4		Rund, stenscott. Fyllning av ljusbeige/grå siltig sand. 0,13–0,2 meter stora skoningsstenar. Ej undersökt.		S176
169	Stolphål	0,3		Rund med fyllning av grått siltigt grus. Ej undersökt		S176
251	Röjningsröse	4,5x3	0,1	Ovalt, i nordost-sydvästlig riktning. Består av stenar i storleken 0,08–0,12 meter. I sydväst finns en uppbyggd kant av natursten, av 0,3–0,4 meter stora stenar. I röset fanns modernt material såsom modernt tegel, buteljorkar och modernt fönsterglas, vilket inte tillvaratogs.		S347
362	Röjningsröse	6,8x2,7	0,3	Ovalt, östvästlig riktning. Består av stenar i storleken 0,05–0,3 meter. I väst finns ett markfast block, 1,5 meter i diameter och 1 m högt. Blocket håller röjningsstenen på plats.		-
385	Röjningsröse	2,5	0,4	Runt. Består av stenar i storleken 0,1–0,4 meter. I väster ett större markfast block 1x0,55 meter. Övermossat.		-
425	Spismursröse	3,6x2,8	0,6	Ovalt, nordväst-sydöstlig riktning, bestående av jord, tegelstenar, krossade takpannor, glasflaskor med mera. I nordvästra delen syns en rad stenar som kan vara det ursprungliga fundamentet till spisen. Ej undersökt.		
434	Stensyll	9x4,5	0,05–0,35	Rektangulär i nordväst-sydöstlig riktning. Kallmurad i 1–2 skikt. Av natursten rundade och kantiga 0,12x0,18 till 0,45x0,6 meter stora. Östra syllen består av mindre stenar, 0,15–0,3 meter. Enstaka stenar är tillhuggna och lagda med flatsidan utåt. I nordväst är stensyllen skadad av trädrötter.		S1513
1116	Stensyll, innervägg	2,5 m lång	0,05	I nordost-sydvästlig riktning. Består av kantiga naturstenar och huggen sten, 0,15–0,3 meter stora.		

1170	Trappfundament	2x1,5		I nordost-sydvästlig riktning. Består av 0,15–0,2 meter stora naturstenar. Längst i väster är kantställda stenar med flatsidan utåt.		
1275	Röjningsröse	5x3	0,1–0,2	Oregelbundet, anlagt runt berghäll eller större markfast block i öster. Består av sten 0,15–0,35 meter stora. Blocket/berghällen är cirka 3x1 meter stort.		S1300
1315	Gärdesgård	5	0,2	I nordväst-sydöstlig riktning av 0,15–0,25 meter stora stenar. Framkom på 0,2 meters djup. Fortsätter utanför schaktet i sydost.		S1300
1319	Gärdesgård	62	0,3	Av natursten, 0,3–0,4 meter stora. Den sydöstra delen övergår i en möjlig vägbank.		
1339	Störning	10x6	0,2–1	Område med skrotsten från stentäkt.		
1362	Kokgrop	0,9x0,75		Oval med fyllning av skärvsten och grå silt. Skärvstenen är cirka 0,05–0,23 m stora. Ej undersökt.		S1405
1373	Kokgrop	1,5x1,2	0,25 djup	Oval i plan, oregelbundet skålad i sektion. Fyllning av silt med inslag av lera och skärvsten samt rundad sten, 0,08–0,3 meter stora. Möjligen har kokgropen haft stenskodda kanter. Daterad till 730–396 f. Kr.		S1253 S1405
1381	Källare	Ytermått 4x4 Innermått 2x1,8	0,7–1,1 djup	Svag antydning till vall. Stensatta väggar av 0,25–0,7 meter stora stenar, kallmurade i 4–6 skikt. Källaren är nedgrävd i en sydvästlig slänt med ingång i sydväst. Ingången är cirka 1 meter bred. I botten av källaren fanns moderna sopor och skrot. I botten steril undergrund av grå siltig lera. Övermossad.		
1430	Härd	0,5		Rund med en fyllning av gråbrun siltig sand med enstaka kol och små skörbrända stenar, 0,03–0,05 meter stora. Ej undersökt.		S1405
1460	Röjningsröse	2,5x2	0,5	Närmast rund, består av sten, 0,1–0,8 meter stora, där större sten lagts ovanpå en samling mindre stenar. Delvis övermossad		
1473	Grop	0,5x0,4		Oval med fyllning av grå silt och små sten. Ej undersökt.		S1253
1800	Markberedninglager		0,1–0,3	Markberedningslager bestående av ljusbeige sand som i den övre delen mot skogsförnan innehöll raseringsmassor i form av tegel, tegelkross, takpannor och enstaka stenar upptill 0,1 meter stora.		

Bilaga 3. Grävenheter

G-nr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning	Schakt
1244	0,5x0,5	0,32	Under ett 0,3 meter tjockt lager av ljusbeige siltig sand med inslag av grus (A1800) innehållandes tegelkross, skärvor av rödgods, porslin, järnspik, och fönsterglas (rivningsmassor) fanns en steril undergrund av ljusbeige sandig morän.	S1253
1249	0,5x0,5	0,12	Under vegetationen fanns ett 0,12 m tjockt markberednings-/utjämningslager (A1800) av ljusbeige sand vilket även innehöll tegelkross och krossade takpannor (rivningsmassor). I botten en steril undergrund av ljusbeige sandig morän.	S1253
1257	0,5x0,5	0,3	Under vegetationen framkom ett 0,2–0,25 m tjockt markberedningslager (A1800) av ljusbeige sand innehållandes tegelkross och små mängder fönsterglas fanns en steril undergrund av ljus stenig morän.	S1261
1265	0,5x0,5	0,3	Under vegetationen framkom ett 0,2 meter tjockt markberedningslager innehållandes ljusbeige sand med små mängder tegelkross och smidd järnspik fanns en steril undergrund av stenig morän med inslag av lera.	S1261
1271	0,5x0,5	0,3–0,35	Under ett 0,2–0,3 meter tjockt raseringslager och/eller markberedningslager (A1800) innehållandes tegel, fönsterglas, järnspik och en gevärspatron fanns en steril undergrund av morän med 0,2–0,3 m stora naturstenar i botten av rutan.	S1405
1350	0,8x0,5	0,05–0,25	I den nordvästra delen av rutan framkom en stor natursten om ca 0,3x0,3 m. Rutan breddades därför mot SÖ. Under ett cirka 0,15 meter tjockt markberednings- och raseringslager (A1800) av ljusbeige sandig silt innehållandes takpannor, järnspikar, fönsterglas och tegel fanns en steril undergrund av stenig morän.	S1405
1452	0,5x0,5	0,5	Under ett cirka 0,2 meter tjockt markberednings- och raseringslager (A1800) av ljusbeige sand innehållandes större bitar tegel, takpannor, och sten framkom ett siltigare lager med småsten, några större stenar och tegelkross. I botten en steril undergrund av stenig morän.	S1513
1456	0,5x0,5	0,5	Under ett cirka 0,2 meter tjockt raseringslager av ljusbeige sand innehållandes trasiga takpannor, småsten, tegelkross, tegelbrockor framkom ett 0,22–0,25 m tjockt fyllnadslager (A1800) av ljus, gulbrun, siltig sand innehållandes enstaka fragment av tegelkross, småsten och kol. I botten en steril undergrund av gul sandig morän.	S1513
1469	0,5x0,5	0,35	Under vegetationen framkom ett ca 0,25 m tjockt raseringslager av brun silt innehållandes fönsterglas, tegel och sten. Under raseringslagret fanns ett markberedningslager, 0,1 meter tjockt, av ljusbeige sand innehållandes lite tegelkross (A1800). I botten en steril undergrund av ljus stenig morän.	S1513

Bilaga 4. Fyndlista

Fnr	Kontext	Sakord	Föremålstyp	Material	Ant	Vikt	Datering	Anm.
1	A143	Slagg	Slagg	Järn	7	174 g	-	-

Bilaga 5. ^{14}C -datering

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
www.uu.se/centrum/tandemlab

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2024-12-22

Annica Ramström
Arkeologgruppen i Örebro AB
Radiatorvägen 11
702 27 ÖREBRO

Resultat av ^{14}C datering av träkol från L1983:301, Nyköping, Södermanland. (p 6367)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Detta steg upprepas tills den lösliga delen inte längre är mörkfärgad.

Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labbnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}_{\text{‰ V-PDB}}$	^{14}C ålder BP
Ua-85729	L1983:301, A143, PK158	-25,9	2 426 $\pm$ 31
Ua-85730	L1983:301, A1373, PK1427	-24,8	2 397 $\pm$ 31

Med vänliga hälsningar

Karl

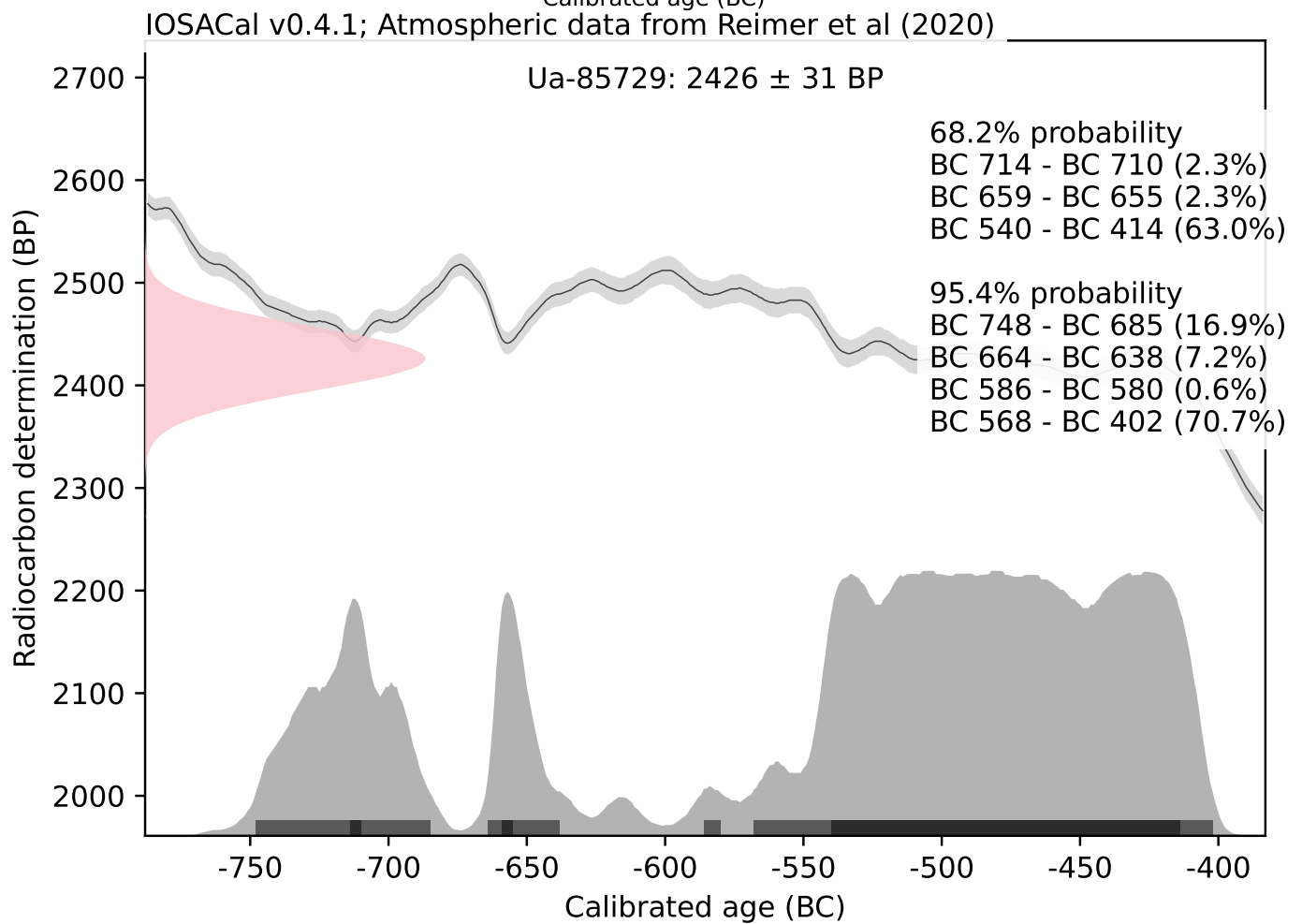
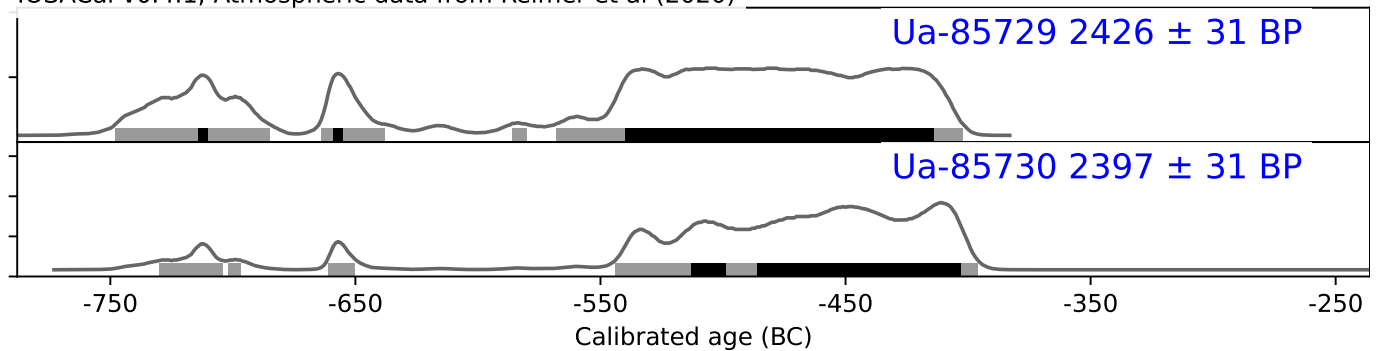
Håkansson

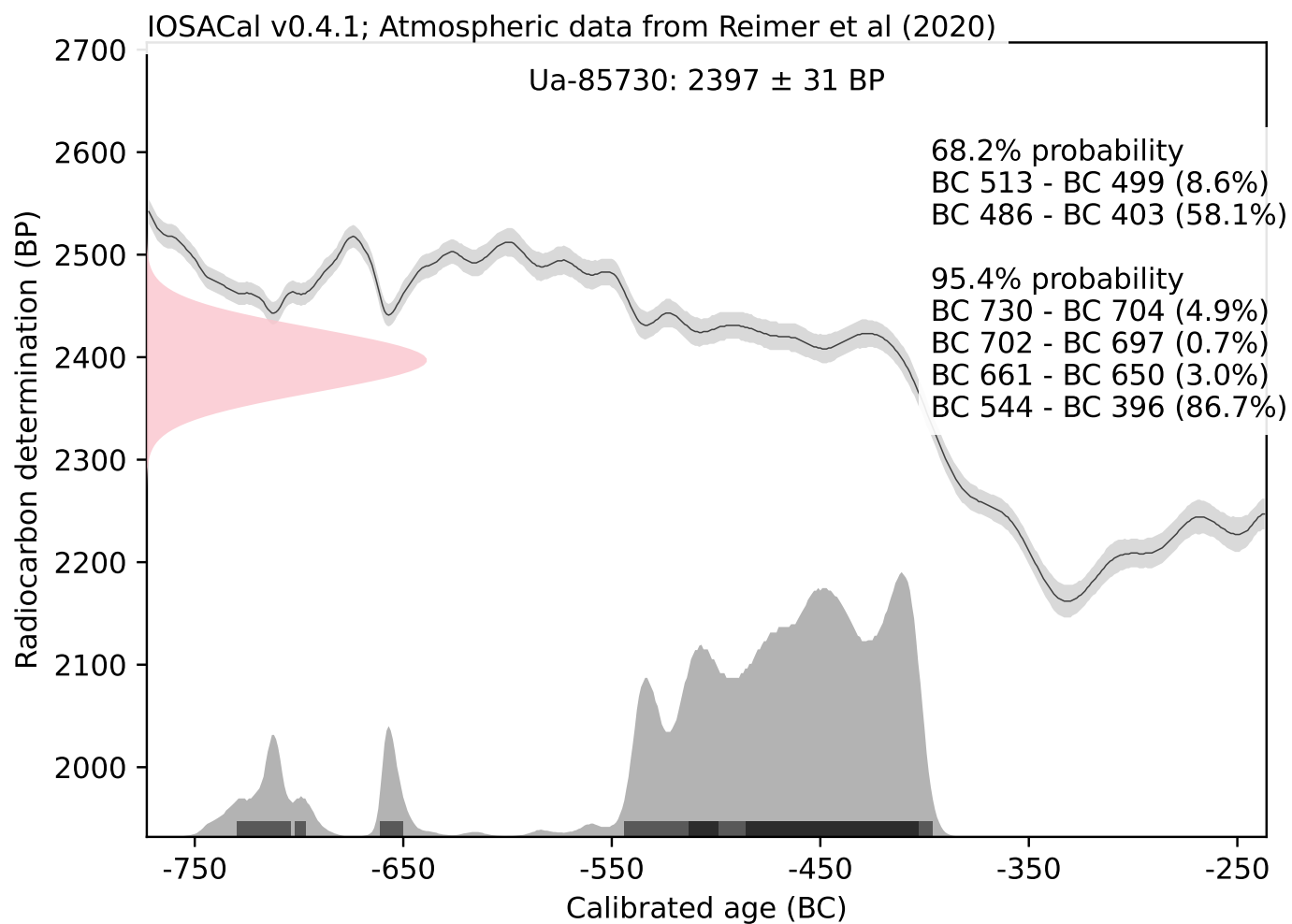
Karl Håkansson/Daniel Primetzhofer

Elektroniskt undertecknad
av Karl Håkansson
Datum: 2024.12.22
23:23:04 +01'00'

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

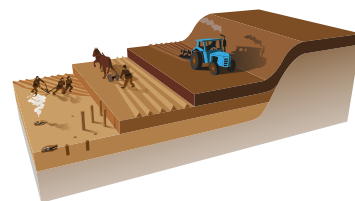

Bilaga 6. Arkeobotanisk analys

ARKEOBOTANISK ANALYS

Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult
Rapport 2025

Beställare: Arkeologgruppen Plats: L1983:301, Stigtomta, Södermanland, projekt 24049

Inledning

Den arkeobotaniska analysen omfattade ett makro-fossilprover. Provet togs ur fyllningen av en kokgrop med förmodad förhistorisk datering.

Metod

Provet floterades och det mista sållet hade en maskvidd av 0.2 millimeter. Det förkolnade materialet lufttorkades. Växtmaterialet artbestämdes med hjälp av mikroskop, referenslitteratur och referenssamling (Mork 1946; Schweingruber 1978 och 1990; www.woodanatomy.ch)

Resultat

Det analyserade provet innehöll trällkol från ek samt små kolfragment som inte kunde artbestämmas.

Prov-nr		PM1426 A1373
Trällkol	Ek	+++
	Obest. kol	++

Figur 1. Innehållet i det analyserade provet.
(+) ringa förekomst, + enstaka bitar, ++ god förekomst, +++ riklig förekomst.

Referenser

Litteratur

MORK, E. 1946. *Vedanatomy*.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1978. *Microscopic Wood Anatomy*. Structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe. Zug, Switzerland.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1990. *Anatomy of European woods*. Paul Haupt förlag, Bern, Stuttgart, Wien.

Digitala källor

WOOD ANATOMY OF CENTRAL EUROPEAN SPECIES
www.woodanatomy.ch

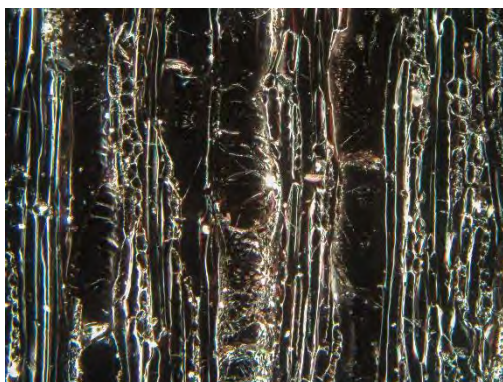
Bilaga 7. Vedartsanalys

ProjektId 2853

**Södermanland, Nyköpings kommun, Stigtomta socken, Vik 1:2, L1983:301 (Stigtomta 168:1),
Lägenhetsbebyggelse**

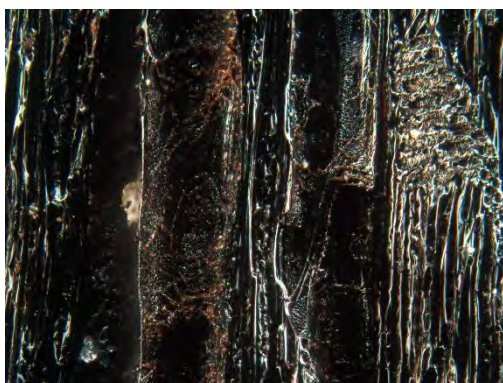
Blästugn, A143, PK158

Provet bestod av utplockat material från anläggningen. Träkolet kom från ung kvist.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Hassel
0,11	0,11	3	3	3

Kokgrop, A1373, PK1427

Provet rensades från sand och smått grus. Eken kommer från välvuxen kärnved. För datering valdes istället en ung stam eller gren av björk.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Björk	Ek
2,29	1,97	71	54	4	50

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2025:15

